24 часа

БОЖИДАР ДИМИТРОВ

ПРЕДСТАВЯТ

ИСТИНСКАТА ИСТОРИЯ НА БАЛКАНСКАТА ВОЙНА

Божидар Димитров

ИСТИНСКАТА ИСТОРИЯ НА БАЛКАНСКАТА ВОЙНА

"168 часа" ЕООД, 2007
София

ИСТИНСКАТА ИСТОРИЯ НА БАЛКАНСКАТА ВОЙНА

Илюстровано четиво за епични битки и дипломатически обрати

1912 година. Задава се световна война, а на Балканите се сключват геополитически съюзи, тайни спогодби, дрънчат оръжия. Идеята "всички територии, населени с българи - в една държава", сякаш е на път да се осъществи.

Първите яростни боеве с турската войска пламват през октомври. До юли 1913 година границите ще са преначертани след драматични обрати по бойните полета и салоните на дипломацията. Тук читателят ще научи всичко за тази героична и трагична страница от нашата история.

Божидар Димитров е роден на 3 декември 1945 г. в Созопол. В този град всеки камък е история и нищо чудно, че Димитров става историк, след като през 1970 г. записва история в СУ "Св. Климент Охридски". Но преди това скита по морета и океани с корабите на "Океански риболов". След като се дипломира, завършва и Школата по палеография и дипломатика към Секретния архив на Ватикана. Специализира в Париж, Флоренция и Венеция. През 1977 г. постъпва в НИМ, където изминава целия път от уредник до директор. Написал е 35 монографии и 300 научни студии и статии.

Божидар Димитров, автор, 2007
Илиан Чавраков, корица, 2007
"168 часа" ЕООД, издателство, 2007

ПРЕДГОВОР

ВОЙНАТА Е НА ПРАГА - ЧЕТИРИ ДЪРЖАВИ ИСКАТ СВОЕТО ОТ ТУРЦИЯ, А ТЯ Е НА КОЛЕНЕ

През 1912 г. българите напрегнато гледат на юг към 1,5 млн. сънародници

Още в моята младост имаше израз "Това (машина, оръжие, сграда и т.н.) е от хилядо деветстотин и Балканската война". Иначе казано – нещо много старо. А дори днес честваме само 95 години от началото на тази война. И днес още са в пълноценната средна възраст внуците на онези храбри български мъже, сражавали се храбро по бойните полета на Тракия и Македония. За тази война, чиито последици насочиха развитието на България и българите по нов път, ще разкажем в следващите редове.

В течение на 482 г., след като през 1396 г. и над последната българска крепост се развя флагът на османските нашественици, главната историческа задача пред българския народ бе възстановяването на българската държавност. Във вълчите времена на тогавашния свят единствено собствената държава бе гаранция за прогресивно развитие на всеки народ в демографско, икономическо и културно отношение. Мимоходом да отбележим, че нови идеи в това отношение се появиха едва след 1945 г. (идеите за обединена Европа например).

Възстановяването на българската държавност стана през 1878 г., след като през 1876 г. българският народ чрез Априлското въстание направи заявка за независима държава и принуди Великите европейски сили да поставят пред турския султан въпроса за автономно управление на българските земи. Отказът на султана да изпълни това решение на европейските сили, взето на Цариградската конференция (декември 1876 г.), доведе до военно изпълнение на волята на Европа.

Тази задача изпълни Русия чрез Руско-турската война през 1877-1878, подпомогната щедро от български въоръжени части (българското опълчение и стотици чети), храни, материали, разузна-

вателни данни.

Идеята на българската политическа мисъл от епохата на националноосвободителните борби бе възстановената държава да обхваща всички територии на Балканите, населени с българи. Това имаше блестящ успех през 1870 г., когато със султански ферман бе учредена независима българска църковна институция – Екзархията. Приетият принцип – границите на екзархийските епархии да обхващат територииите, населени преимуществено с българи християни, очерта българското етническо землище

от Ниш до Черно море, от Охрид до устието на Дунав и от Тимок до околностите на Цариград и Солун

Не само българите, но и европейските политици схващаха тези предели не само като църковни, но и като бъдещи политически граници на България. И макар че писана национална доктрина от типа на гръцката "Мегали идея" или сръбското "Начертание на Гарашанин" никога не се появи в българската политическа мисъл, идеята "всички територии на Балканите, населени с българи, в границите на една държава" стана водещо начало за поколения български политици.

Поколения български политици лягаха и ставаха с идеята "всички българи – в една държава"

Възстановяването на българската държавност бе окончателно утвърдено на Берлинския конгрес на Великите сили през юли 1878 г. Водени от взаимните си противоречия, страхове и егоизъм, Великите сили се отказаха от идеите си на Цариградската конференция да възстановят българската държавност на базата на границите на Екзархията. Те безпощадно разкъсаха българското етническо землище. От територията между Дунав, Стара планина и Софийския санджак бе формирана държавата Княжество България, васал на Османската империя. Дори от този географски ареал бе откъсната Северна Добруджа (територията от Дунавските устия до паралела Силистра - Дуранкулак) и предадена на Румъния. Властите там дълго отказваха да приемат тази територия, дадена им в замяна на отнетата им Бесарабия. Румънските политици с право плеидираха, че в тази територия не живее румънско население, а и че самото преминаване на румънските граници на юг от Дунав завинаги ще я свърже с България и българите, с които дотогава нямаха никакви

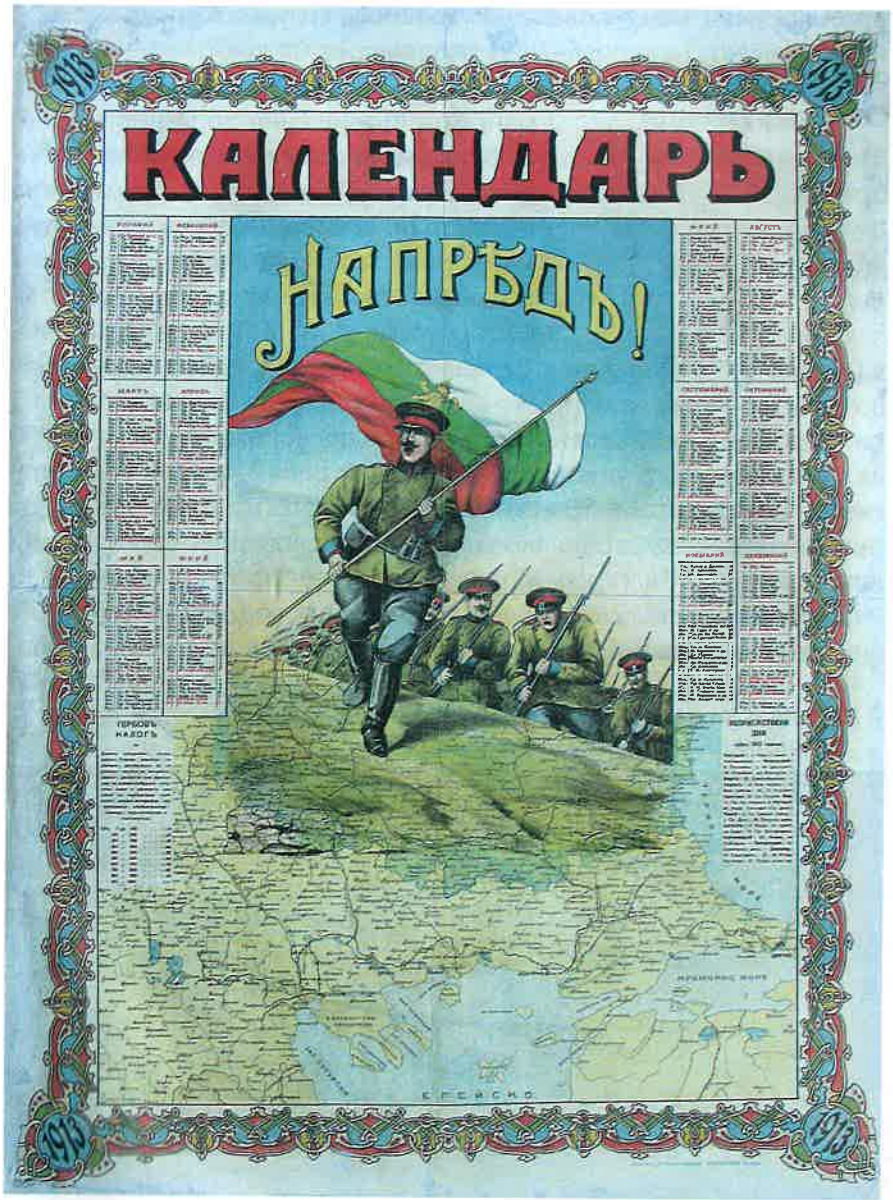

КАЛЕНДАР ОТ БАЛКАНСКАТА ВОЙНА 1912-1913 Г. НАЦИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ

противоречия. Нещо повече – Румъния бе сигурна и спокойна база на българската национална революция през XIX век.

Самите румънци дълго отказваха да приемат Северна Добруджа, дадена им от Великите сили

От Горна Тракия (територията от Ихтиманските възвишения до Черно море и от Балкана до северните поли на Странджа, Сакар и Родопите) бе формирана една странна автономна област - Източна Румелия, име никога не съществувало в историческото минало на тези земи. Тя бе под управлението на губернатор, назначаван от турския султан. Останалата част на Тракия от Черно море до р. Места бе върната директно в територията на Османската империя. Такава бе и съдбата на географската област Македония – 75 000 кв. км между Места на изток и планинския гребен западно от Охридското езеро и от р. Бистрица на юг до границата на Косово на север. Същевременно на Сърбия бяха подарени населените с българи земи източно от река Българска Морава – Вранско, Пиротско, Нишко.

Главната историческа задача на българския народ и неговите обществени водачи след възстановяването на държавата стана Освобождението и обединението на всички земи, населени с българи в границите на Отечеството. Едва след 1944 г. задачата бе изместена от други обществени идеи поради коренно променените реалности в Европа и света.

СТОПАНСКА КАРТА НА БЪЛГАРИЯ, 1912 Г.
НАЦИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ

Отчитайки, че не може да води борба на три фронта срещу държавите, получили от Берлинския конгрес български земи (Османската империя, Сърбия и Румъния), усилията на българската политическа мисъл се съсредоточиха върху борбата за освобождение на земите, останали в границите на Османската империя. Първо, защото те съставляваха около 90% от българските земи, попаднали в чужди държави, и близо 95% от българското население, живеещо под чужда власт. Второ, именно в борбата срещу ислямската държава България може да разчита както на масова подкрепа на местното християнско население (включително и на някои небългарски групи – арменци, евреи, част от власите и т.н.), така и на военни и политически съюзници сред Великите сили. А при определени обстоятелства и на някои от балканските си съседи. Ислямската Османска империя се смяташе за чуждо тяло в европейската цивилизация и като цяло се разчиташе, че европейското обществено мнение безрезервно ще стои зад българските действия за национал но обединение.

Ходове за откъсване на българските земи, подарени на Румъния и Гърция от Великите сили в Берлин през 1878 г., биха сблъскали България с общоевропейската система за регулиране на отношенията в Стария континент. А за съжаление и много бързо българското население в тези земи загуби позиции в демографско отношение и

се превърна в малцинство спрямо румънци и сърби

И поради изселване към България на една част и денационализация на друга. Все пак българската обществена мисъл не забравя и тези земи, но решението на въпроса се отлага за бъдещия общоевропейски катаклизъм. Именно тогава и ще бъде поставен. През 1878 г. и десетилетия след това, образно казано, всички усилия ще бъдат насочени на юг в пределите на Османската империя, където върху близо 100 000 кв. км в Македония и Тракия живеят един милион и половина българи.

Две трети от всички българи в Османската империя са в Македония

Насоките, които вземаха действията на българското общество за освобождението на тези земи между 1878-1912 г., бяха

СУВЕНИРНА ЧАША ОТ ВРЕМЕТО НА БАЛКАНСКАТА ВОЙНА 1912 -1913 Г. НАЦИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ. СНИМКА АНАСТАС АНАСТАСОВ

много, разнообразни и в пряка зависимост от вътрешната и външната политическа ситуация в определен период.

На правителствено ниво българските усилия бяха насочени към промяна на статута на една или друга област, провеждането на реформи, облекчаващи живота на българското население, разширяването на дейността на българските църковни, културни и просветни институции. Българските правителства обръщат особено внимание на Македония и това е напълно естествено. Тя е най-голямата от всички претендирани територии (над 70 000 кв. км) и в нея са концентрирани две трети от българското население в Османската империя. Почти до началото на войните за национално обединение българските правителства твърдо стоят зад принципа за неделимостта на географската област Македония, т.е. при търсенето на военни или политически съюзници за реализация на българските претенции части от Македония не могат да бъдат търгувани при никакви обстоятелства.

Защо Македония стана свръхцел

Дори днес е трудно да се разбере това съсредоточаване на българската политическа мисъл върху Македония, която е наистина отлично забележим приоритет и на правителствени и неправителствени усилия в този период. В геополитически план двете Тракии (Източна и Беломорска) имат значително по-голяма тежест, тъй като осигуряват на България излаз на второ море (Егейско) и разширен излаз на Черно море. При повече късмет и излаз на трето море - Мраморно. От стопанска гледна точка топлите равнини от Мидия на Черно море до устието на Места също са много по-стойностни от цялата македонска територия, заета в по-голямата си част от стръмни и обезлесени планини.

Силни обществени групи опитаха и други пътища за постигане на освобождението и присъединяването към България на етническите ни територии в Османската империя. От тях най-значим бе опитът да се сформира националноосвободителна организация на българи в османските граници, което само да вдигне въоръжено въстание, да победи войските на Османската империя и присъедини земите си към България. В най-лошия случай (всъщност при съотношението на силите той бе най-вероятният) репресиите над въстаналото население да предизвикат действията на Европа и България срещу Осман-

ределена ситуация да възстановят статуквото.

Второто обстоятелство, довело до перманентната въоръжена борба, дори след тежките жертви при Илинденско-Преображенското въстание през 1903 г., бе нахлуването на сръбски и гръцки чети в Македония. Те започнаха битки не с турските военни и полицейски части, а с българското й население. Това бе геноцид – "храбрите" гръцки и сръбски четници избягваха сблъсъци не само с турците, но и с четите на ВМОРО, но затова пък с нечувана "смелост" нападаха мирните български села, избивайки жени и деца, невъоръжени учители и свещеници. Това на практика бе необявена война с България, на която цял свят към 1903 г. призна негласно правото да владее някога Македония, тъй като вече се знаеше, че тя е населена предимно с българи.

Войната на статистиките за числеността на населението в Македония и Тракия бе решително спечелена от България, и то не толкова поради българските усилия, колкото поради обективните отчети и доклади на руските и западноевропейските консули и учени, станали между 1878-1903 г. достояние на световната общественост. Но именно неуспехите на въстанията, турският терор и геноцидът, осъществяван от гръцките и сръбските чети след 1903 г., започнаха бавно, но неумолимо да променят съотношението на народностите в Македония и Тракия в наша вреда.

Хиляди български семейства

се изселваха ежегодно – главно в България, но и в САЩ, Канада,

Западна Европа. Този процес особено се засили след 1908 г., когато в Османската империя т.нар. младотурци взеха властта. След кратък флирт с демокрацията те засилиха репресиите над местното българско население. Структурите на ВМОРО, които доверчиво се бяха легализирали (много четници и воеводи даже постъпиха на турска служба) и помогнаха с чети на младотурците да потушат султанския контрапреврат през 1908 г., понесоха силен удар. За няколко месеца загинаха 19 воеводи – повече, отколкото в Илинденско-Преображенското въстание.

ВМОРО помогнаха на младотурците, те им отвърнаха с вероломство

Всичко това тласна българското общество към радикално средство за решаването на проблема – война с Османската империя. Не

че този път не бе обсъждан и преди. Но за осъществяването му липсваше и достатъчно българска военна помощ, и елементарно съгласие между балканските държави и Великите сили.

През 1902 г.

България сключи таен договор с Русия,

който предвиждаше при съвместна война с Османската империя България да получи претендираните земи. Опитите да се привлече Сърбия за съвместни действия обаче бяха системно проваляни от австроунгарската дипломация. А и за Русия, влязла във война с Япония на следващата година, не бе възможно да се отзове на отчаяните апели на България по време и след потушаването на Илинденско-Преображенското въстание. През 1905 г., след тежките поражения при Мукден, Порт Артур и Цушима, руският император призна поражението на Русия, а пламна и първата руска революция. Договорът

"РАЗХОДКА – 1913 Г." (ФРАГМЕНТ), ХУД. АЛЕКСАНДЪР БОНЕ. НАЦИОНАЛЕН ВОЕННОИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ

стана къс хартия, а и на Русия ѝ трябваха дълги години за превъоръжение. За да стане велика сила, ѝ трябваше и флот – и балтийската, и черноморската ескадра бяха потопени в Японско море.

През 1911 г. и в първите месеци на 1912 г. Османската империя попадна в тежка вътрешно- и външнополитическа криза. Италия обяви война на османците, желаейки да откъсне Триполитания (Либия). Италианска ескадра се промъкна до Дарданелите и обстреля брегови укрепления, а войските ѝ успешно извършиха десант на либийския бряг и настъпиха към тъничката верига укрепени селища в единствено обитаваната крайбрежна зона. Избухнаха въстания на арабските племена в Йемен. Албанците в западната част на Балканския полуостров се разбунтуваха и нанесоха тежки поражения на изпратените срещу тях войски. Впрочем цели части, комплектувани от албанци, преминаваха на страната на бунтовниците. През юли 1912 г. албански орди нахлуха в Тетово и Велес – това бе в отговор на опита на младотурците да отменят използването на албанското писмо.

Италия обяви война на османците, за да откъсне Либия

Балканските държави разбраха, че трябва да бързат. Стремежите на албанците да създадат своя държава бяха подкрепяни решително от Австро-Унгария и реализацията на проекта включваше територията на днешна Албания, Косово, Северна и Западна Македония, Нови пазар, Санджак и Южна Черна гора. Успехът на този проект означаваше край на сръбските стремежи на юг. Затова сърбите станаха склонни на преговори с България. А тя, както видяхме, поради напредващото обезбългаряване на Македония и Тракия също имаше достатъчно основания да прави компромиси.

Русия вече знаеше, че в очертаващата се световна война ще се бие срещу Германия,

Австро-Унгария и Османската империя, затова дипломацията ѝ активно заработи за оформянето на Балкански съюз на християнските славянски православни държави. Освен България и Сърбия в него трябваше да влезе и Черна гора. В Петербург смятаха, че армиите на тези държави, дори и да не издържат докрай натиска на двете централноевропейски Велики сили и Османската империя, при световна война ще привлекат достатъчно техни войски и ще им нанесат достатъчно сериозни загуби, за да облекчат сериозно руските войски по бъдещите фронтове в Полша и Украйна. Изпреварвайки събитията, трябва да спомена, че Русия "преизпълни" плана си, привличайки в съюза и Гърция. Тя не влизаше първоначално в плановете ѝ, тъй като се смяташе, че близките родствени връзки на гръцкия крал с германския кайзер и влиянието на последния върху краля изключва шансовете за успех. Но… човек предполага, а господ разполага. В случая не толкова господ, колкото страха на Атина да не остане настрана от

разпределението на "османското наследство"

в европейската част на Османската империя.

Българският политически елит в създалата се обстановка бе изправен пред огромно предизвикателство. Необходимо бе да постигне в преговорите с бъдещите си съюзници и Великите сили най-изгодно за страната разпределение на освободените територии. Необходимо бе да мотивира българския народ за жертви и решителна борба. Необходимо бе да подготви въоръжената сила на народа за продължителни и кръвопролитни военни действия.

АРТИЛЕРИЙСКО ОРЪДИЕ НА ВЪОРЪЖЕНИЕ В БЪЛГАРСКАТА АРМИЯ ПРЕЗ БАЛКАНСКАТА ВОЙНА 1912-1913 Г., СНИМКА АНАСТАС АНАСТАСОВ

ГЛАВА ПЪРВА

650 000 РЕШИТЕЛНИ МЪЖЕ И ЛЕДЕНИ ТРЪПКИ ПО ЧУЖДИТЕ КОРЕСПОНДЕНТИ

София прави фатални грешки в съюзите със съседите

В началото на 1912 г. българският политически елит узря за две важни стъпки. Първата бе, че ситуацията с поробените българи в границите на Османската империя трябва да бъде решена максимално бързо, и то с война. Трезвата преценка на собствените сили показваше, че това не може да стане със самостоятелна акция. И това обуславяше втората стъпка – съюз с балканските християнски държави, които също имаха претенции към Османската империя – Сърбия, Гърция и Черна гора. Това вече предполагаше компромиси с дотогавашните български цели, най-важната от които бе неделимостта на Македония.

1. Защо нямаше как да избегнем цепване на Македония

На власт в България в съдбоносната 1912 г. бе правителството на Гешев - Данев. Това бяха хора, изповядващи убеждението, че България сама може да реши проблемите си, ако има за стратегически партньор между Великите сили Русия. Тезата почиваше на обстоятелството, че Русия също имаше скрити териториални претенции към Османската империя, включващи пълното й ликвидиране като държавен субект и присъединяването към руската империя на цяла Мала Азия, Цариград и зоната на Проливите. Руските претенции тук се докосваха с българските (в Източна Тракия), но Гешев и Данев не се притесняваха особено от този факт. Те бяха убедени, че Източна Тракия може да бъде поделена по някаква линия (по течението на р. Ергене, вододела на Черно и Мраморно море или някоя друга). В край-

ПАМЕТНИК НА ЗАГИНАЛИТЕ ОТ С. ПАРАМУН ВЪВ ВОЙНИТЕ ЗА НАЦИОНАЛНО ОБЕДИНЕНИЕ ПРЕЗ 1912-1913 Г. И 1915-1918 Г., СНИМКА АНАСТАС АНАСТАСОВ

на сметка такава линия бе намерена (Мидия - Енос) и тя задоволяваше до голяма степен българските претенции. Наистина така няколко десетки български села оставаха в Османската империя (респективно в бъдещата територия на Руската империя), но затова пък и в българската територия се озовааваха десетки турски и гръцки села и вече в мирни условия бе възможен обмен на население и имоти.

Привличането на Русия като стратегически партньор означаваше, че евентуален балкански съюз на християнските държави щеше да има на своя страна и Франция и Великобритания. Антигерманският блок в предстоящия световен конфликт бе вече оформен и нито една от двете Велики сили

не би рискувала да скъса съюза си с една шеста част от земната суша и десетмилионната й армия

заради дребните (за мащабите на Великите сили) спорове между балканските държави. Разбира се, Данев и Гешев прекрасно разбираха, че опора в Русия ще направи Германия и Австро-Унгария врагове на България, но печалбата си заслужаваше риска. Още повече че германският блок още не бе готов за световен конфликт.

Руският император – арбитър между нас и сърбите

След преговори, водени в Белград при участието на руския посланик Хартвиг на 29.II. (по стар стил) 1912 г., между България и Сърбия бе подписан "отбранителен" съюз. Той предвиждаше при война с Османската империя България да получи цяла Тракия, а Сърбия - Косово и Санджака. Що се отнася до Македония, договорът предвиждаше тя да бъде разделена на две зони – безспорна и спорна. Безспорната (по една линия, вървяща от възвишенията на Куманово, северно от Велес и излизаща на Охридското езеро над Струга) България получаваше веднага след войната. Спорната зона включваше днешна Северна и Западна Македония (Кумановско, Скопско, Тетово, Гостивар, Дебър). Трябваше да се реши на кого да принадлежи след войната, като за критерий се вземе приносът на двете страни във войната. При поява на спорове арбитър трябваше да е руският император.

Тайни военни спогодби, сключени в следващите месеци, уреждаха силите на бойните фронтове, с които щяха да действат армиите на двете страни. Решено бе двойно по-голямата българска армия да воюва с основните си сили в Източна Тракия, където се очакваше да се

струпа по-голямата част от войските на империята.

В Македония българите можеха да използват само една дивизия

по тези спогодби.

Много мастило е изписано през последните 90 г. върху този договор, който определи съдбата на България и българите в следващите десетилетия и чиито последствия са валидни и днес. Автори, обществени и политици критикуват решението на правителството да се наруши принципът на неделимостта на Македония и спогодбата основните сили на армията ни да бъдат насочени в Източна Тракия, което означаваше Македония да бъде окупирана от Сърбия, а южната й част от Гърция. Това означаваше България да се остави след войната на добрата воля на съюзниците си, а на Балканите (впрочем не само там) "добрата воля" не струваше и пукната пара в тази епоха.

"ПАРАД НА ЛАГЕРА КРАЙ СОФИЯ" (ФРАГМЕНТ), 18 МАЙ 1894 Г., ХУД. ТАДЕУШ АЙДУКЕВИЧ. НАЦИОНАЛЕН ВОЕННОИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ

Ако анализираме почтено ситуацията през 1912 г., трябва да признаем, че правителството нямаше друга алтернатива. Българското присъствие в Македония бе сериозно отслабено в демографски аспект – стотици хиляди българи емигрираха между 1878-1912 г. в България, САЩ, Канада, други загинаха във въстания и четнически битки от куршумите на турци, сърби и гърци. Албанците на свой ред прогониха и завладяха десетки български села в Западна и Северна Македония. През 1916 г. една разузнавателна мисия установи, че още тогава (ситуацията не е била по-различна от 1912 г.) населението на Гостивар, Дебър и Тетово е до 80-90% албанско-турско, а на Скопие и Куманово - до 50%. Любопитно, но процентното съотношение в тези райони и днес е същото. В Южна Македония значителна част от населението бе с гръцко самосъзнание. Около 50 000 сърби живееха в Северна Македония, в Тетовско, Гостиварско, Кичевско и дори Велешко се появяваха гнезда на българи ренегати (в полза на сръбската нация).

50% от населението на Скопие и Куманово е албано-турско още през 1916 г.

Тенденциите не бяха в полза на българската кауза. И тук трябва да отбележим, че в спорната зона бяха включени точно районите, в които албанското, турското и сръбското население заедно съставяше 70-80%. Докато в безспорната зона влизаха всички земи, в които българите бяха наистина все още смразяващо мнозинство от населението. Там бяха и всички големи български градове в Македония – Кочани, Щип, Велес, Струмица, Прилеп, Битоля, Охрид.

Що се отнася до военната спогодба, предвиждаща почти всички български войски да действат далеч от Македония, трябва да признаем, че тази стъпка бе предизвикана от военната необходимост. В Източна Тракия наистина бяха струпани основните сили на турската армия и отслабване на българските войски там криеше

смъртна опасност от поражението им

и настъпление на турците в гъстонаселени с българи райони в долините на Марица, Тунджа и Черноморското крайбрежие. Освен това "позволената" от военната спогодба българска дивизия (VII рилска), която можеше да действа в Македония, бе докарана до състав от 107 000 души. Това бе съставът на цяла армия и показва, че българското правителство е имало силни съмнения в "добрата воля" на Сърбия след войната. Но

очевидно за още по-голямо усилване на VII рилска дивизия правителството и командването на българската армия не е имало нито човешки, нито оръжейни ресурси. Заобикалянето на военната спогодба в тази част чрез необикновеното "надуване" на VII рилска дивизия бе единственото, което можеше да направи правителството. И то го направи.

2. Плащаме 3 млн. лв. заплати на черногорците

Договор между България и Черна гора в класическия смисъл на думата не бе подписан поради обтегнатите отношения между сръбската и черногорската управляващи династии. Но бе сключена устна спогодба, че Черна гора ще се включи с 30-40 хил. бойци при война с Османската империя или с Австро-Унгария. Любопитен детайл – черногорският княз Никита поиска България да плаща в течение на 3 месеца по 1 златен лев заплата на всеки черногорски войник. Това правеше около три милиона лева и България се съгласи. С Черна гора България нямаше спорни териториални въпроси и от там удари под кръста не се очакваха.

3. Късогледството на София - не договаряме с Гърция делбата на завладяното

Ако за нещо трябва да бъде осъдено от историята българското правителство на Данев - Гешов (от държавата то бе осъдено в буквалния смисъл на думата през 1922 г.), без съмнение това са условията на договора с Гърция. Той бе подписан след мъчителни преговори на 16 май 1912 г.

Гръцката армия бе 3 пъти по-малка от българската

Договорът с придружаващата го военна конвенция уговаряше условията за съвместна "отбрана" при турско нападение над една или над двете високодоговарящи се държави. Но не съдържаше най-главното – клауза или отделна спогодба за разпределение на завладените в резултат на бъдещата война територии в егейската част на Македония и Тракия. И - трябва дебело да подчертаем - такава клауза или спогодба не бе сключена ПО ВИНА НА БЪЛГАРСКАТА СТРАНА. Гърция бе два пъти по-малка от България, армията ѝ три пъти по-малочисленна, зле въоръжена и още по-зле обучена и имаше основания да се страхува от пряк военен сблъсък с България след войната при евентуални спорове. Още повече че политическият ѝ елит смяташе, че славянското единство ще изгради срещу нея в такъв случай общ фронт от Русия, Сърбия и България. Затова дипломацията на Гърция съобразно получените от краля и правителството инструкции отчаяно се мъчеше да постигне споразумение за предварителен раздел на териториите, които щяха да бъдат откъснати от Османската империя. Под натиска на Фердинанд, който беше категорично против такова споразумение и заявяваше, че България ще бъде в южна посока дотам, докъдето стигне българският войник, правителството отказваше докрай сключването на спогодба, регулираща раздел на териториите.

Днес е трудно да се прецени каква точно е причината за тази позиция на Фердинанд. Дали наистина е вярвал, че сръбско-българският съюз под егидата на Русия ще издържи на изпитанието на времето и ще диктува условията на мира след войната срещу Османската империя? Или

"ПО ПЕТ НА НОЖ" - ПЛАКАТ ОТ ВРЕМЕТО НА БАЛКАНСКАТА ВОЙНА. НАЦИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ

"ЦАР ФЕРДИНАНД НА МАНЕВРИ", ХУД ЯРОСЛАВ ВЕШИН. НАЦИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ

се е страхувал от реакцията на общественото мнение

в България и ВМОРО, които не посрещнаха особено възторжено разделa на Македония в северна и западна посока в резултат на сръбско-българския договор? Вероятно и поради едната и другата причина. Но един отговорен политически екип би трябвало да анализира всички възможни варианти на следвоенните събития и да си "върже гащите" с предварително решение и на този, всъщност най-важен въпрос в българо-гръцките отношения. Още повече че и на Фердинанд, и на правителството бе ясно, че в тази посока българският войник не може да стигне далече. Не можеше да задържи дори трайно окупацията на тези земи още в периода на войната, изтласкван от крупни гръцки въоръжени отряди – на гръцката армия или на самоорганизиралата се милиция на местно население. Всичко това можеше да се предвиди.

4. Румънците разиграват картата "разделяй и владей"

Още един проблемен въпрос бе пропуснат от българския политически елит в навечерието на войната – румънските претенции за териториални компенсации при евентуално разширение на балканските християнски държави за сметка на македонските територии. Те се основаваха на румънските твърдения, че в Македония живеят 400 000 румъни (т.е. власи), за които отговорност носела румънската държава. Власите според всички статистики в Македония не бяха повече от 50-60 000 души и нямаха нищо общо с историята и развитието на румънската държава. Те бяха потомци на романизованото местно антично население – траки, гърци, илири и т.н. При това част от тях говореха арумънски език, останалата гръцки, а някои вече само български. Териториални претенции Румъния впрочем отправи само към България, тъй като само с нея от четирите балкански държави имаше сухопътна граница. Река Дунав всъщност не би била пречка за искане на компенсация и от Сърбия, още повече че в Тимошко населението бе до 70% влашко. Но Румъния успешно разигра варианта "разделяй и владей", правилно прогнозирайки бъдещите противоречия между България и Сърбия, като заложи на приятелството с една от двете страни. За съжаление избраният "приятел" не бе България.

"МАНЕВРИ НА ШИПКА, 1907 Г." (ФРАГМЕНТ), ХУД. ЯРОСЛАВ ВЕШИН. НАЦИОНАЛНА ХУДОЖЕСТВЕНА ГАЛЕРИЯ

5. И Фердинанд трепери от македонските българи, превзели София

Рядко в историята на човечеството политическият елит на една държава е работил в такъв комфорт с общественото мнение по въпроса за войната. Обикновено е обратното – то трябва да бъде убедено от елита, че войната е последното средство, което остава, за да реши проблем. Нещо повече – в България точно общественото мнение, изразявано в медиите, публичните сказки, митинги, от години призоваваше за война с Османската империя. Управляващите освен пълен медиен комфорт разполагаха и с подкрепата на основните опозиционни партии. Само малката тогава БРСДП (тесни социалисти) мърмореше, че решението на балканските проблеми е в балканска федерация, но тезата и тогава, както и днес изглеждаше твърде утопична за голяма част от обществото. Идеята за освобождение на поробените братя бе завладяла преобладаващата част от народа. Това се дължи и на образованието в просветната мрежа (всеки ученик знаеше за страшната неправда, извършена в Берлин през 1878) и бе широко осведомен за борбите на поробените българи и на обучението в казармата, където дори упражненията

за бой "на нож" бяха върху чучела, облечени с турски униформи

Има, разбира се, още една причина, която често се пропуска от изследователите. Тя се крие в обстоятелството, че преселниците от Македония упражняваха мощно влияние върху целокупния живот на страната в този период. Както вече споменахме, непрекъснато между 1878-1912 г. в България се преселваха поотделно или на групи хиляди българи от Тракия и Македония. Отделно хиляди млади бълга-

"КАВАЛЕРИЙСКИ БИВАК" (ФРАГМЕНТ), ХУД. ЯРОСЛАВ ВЕШИН. НАЦИОНАЛЕН ВОЕННОИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ

ри биваха изпращани от семействата си в свободна България да учат в гимназии и висши учебни заведения (включително и дори най-вече във военното училище) и след завършване си намираха работа в армията или държавната администрация.

Българите от Тракия и Мала Азия се преселваха главно във Варненско и Бургаско

Имаше обаче една особеност. За броя на тези българи, а и потомците им днес се спори, но явно е, че българското население не би могло да нарасне от 2,3 млн. души през 1878 г. до 4,7 милиона през 1912 г. без механичен прираст от 600-700 000 емигранти, особено като се има предвид, че 300 хил. турци и българомохамедани се бяха изселили през този период.

Важно е да забележим нещо характерно в този миграционен поток

"СИГНАЛИЗАЦИЯ" (ФРАГМЕНТ), ХУД. ЯРОСЛАВ ВЕШИН. НАЦИОНАЛЕН ВОЕННОИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ

към България. Българите от Тракия и Мала Азия се преселваха главно в източната част на страната – Варненско и Бургаско. Докато българите от Македония се заселваха главно в София. Тук, опрени на родински и землячески връзки, те по-лесно придобиваха образование и правеха кариера в държавния апарат, медиите, армията. Вече споменахме, че към началото на войната само от Охрид в армията имаше към три дузини висши офицери, между тях и пет генерали. Повече от ясно бе, че това огромно землячество, което към 1912 г. бе три четвърти от населението на столицата и горе-долу толкова от състава на политическия, военния и интелектуалния елит на нацията, не само играеше ролята на мощно лоби за военно решение на проблема с българите в Османската империя. Това лоби имаше и въоръжена ръка – ВМОРО, която можеше да застави да млъкне завинаги всяка уста, която не бе съгласна. Самият Фердинанд, оправдаващ се за липсата на споразумение за раздел на териториите с Гърция, заявяваше, че се страхувал ВМОРО да не го убие, тъй като все пак трябвало да отстъпи нещичко и на Гърция, а македонските българи не искали и дума да чуят за някакви отстъпки. Македонските българи, заели ключови места в столицата и упражнявайки мощно въздействие върху насоките и ходовете на българската политика (днес трябва да признаем това), бяха твърде крайни в претенциите си.

"Македонците" – 3/4 от населението на София и елита

Това е разбираемо – всеки от тях искаше да види родния си край в границите на България – но станали веднъж общобългарски претенции, те не допускаха и най-малкия компромис в териториално отношение. А политиката за съжаление е и изкуството да правим компромиси.

6. 16-годишни лъжат, че са на 18, за да се бият

От 1904 г. българската армия бе в процес на превъоръжаване и реорганизация. Целта бе превръщането ѝ в армия от типа "въоръжен народ". Договорните задължения със съюзниците предвиждаха България да участва с 300 000 бойци и офицери в общата война с Османската империя. При тогавашния брой на населението (4,5 млн. души), от които трябва да се изключат немобилизираните мюсюлмани (тур-

ци, цигани и българомохамедани – 1 млн. души) мобилизационното усилие бе около 10% от населението на страната. Това бе процент, който се смяташе за един от най-високите във всички европейски армии – мечта за всеки Генерален щаб.

През сръбско-българската война целият русенски съд емигрира, за да се спаси от мобилизация

Един от големите кошмари пък на всяка подобна институция е какъв процент от планираните за мобилизация ще се явят в казармите. Седемдесет процента се смятаха за отлично постижение в Европа, останалите тридесет процента си намираха бележки за тежка болест, отлагаха се чрез връзки, емигрираха в чужбина или потъваха в горите като дезертьори. В България също имаше подобни случаи в миналото. През Сръбско-българската война почти целият състав на Русенския окръжен съд избяга в Румъния, за да избегне мобилизацията. Така че и българският Генерален щаб се безпокоеше дали ще попълни армията до определена по договорите цифра.

Мобилизацията в България бе обявена на 17 септември 1912 г. След два дни стана ясно, че

мобилизационният план е изпълнен на 220%

В казармите се явиха 650 000 души – 40% от мъжкото население на страната, в което включваме пеленачетата, старците и децата. Отзоваха се не само всички боеспособни мъже, но и хиляди нерегистрирани никъде българи от Македония, Сърбия, Румъния и Бесарабия, дошли на печалба в България, хиляди учещи в Европа и Русия. Хиляди "отписани" от регистрите на страната българи-емигранти в САЩ и Канада, се завръщаха с препълнени влакове и кораби и директно от гарите се отправяха за мобилизационните пунктове.

Шестнадесетгодишни младежи лъжеха,

че са навършили вчера осемнадесет, други малолетни неумело подправяха кръщелните си свидетелства, за да влязат в казармата. Навсякъде хората вървяха към бойните знамена като на сватба – радостни, усмихнати, накичени с цветя, понякога придружавани от местния оркестър.

За съжаление в този момент България нямаше толкова оръжие, за да въоръжи наведнъж толкова мъже. Основната система модерна

ПАМЕТНИК НА ЗАГИНАЛИТЕ ВОЙНИ ОТ ГР. КУЛА ВЪВ ВОЙНИТЕ ЗА НАЦИОНАЛНО ОБЕДИНЕНИЕ ПРЕЗ 1912-1913 Г. И 1915-1918 Г. СНИМКА АНАСТАС АНАСТАСОВ

пушка "манлихера" имаше само за 350 000 бойци и с тях бяха въоръжени бойните части на трите армии. В хода на войната чрез спешни доставки от Русия и Западна Европа и от трофеи с модерно стрелково оръжие бяха въоръжени всички мобилизирани.

Пушки "манлихера" имаше само за 350 000 бойци

Още по-лошо бе положението с униформите. Като мобилизационен ресурс бяха насочвани в миналото износените от редовно призованите набори униформи и почти всички бяха окъсани, кърпени или направо парцаливи. Но дори и с тях бяха облечени само 300-350 000 души. Мнозина – особено в обозните, тиловите и опълченските части, участваха до края на войната със собствените си дрехи. Шестнадесети орханийски (ботевградски) полк мина през София на път за фронта, облечен в толкова парцаливи униформи, че предизвика незабавно организиране на комитет от софийски граждани за събиране на средства за обличане на армията. Чуждите кореспонденти, които вече бяха напълнили София, клатеха съмнително глави и

окайваха в кафето на хотел "България" "тези момчета,

които ще погинат под щиковете на добре обучения аскер на импери-

ОРЪДИЕ НА БРЕГОВАТА АРТИЛЕРИЯ ВЪВ ВАРНА ПРЕЗ БАЛКАНСКАТА ВОЙНА 1912-1913 Г. ВОЕННОМОРСКИ МУЗЕЙ, ВАРНА, СНИМКА АНАСТАС АНАСТАСОВ

ята". Само по-опитните видяха в очите на маршируващите парцаливци желязна и мрачна решителност и усетиха, че по кожата им минават ледени тръпки.

Армията разполагаше с около 1500 оръдия от различен калибър (повечето внесени след 1904 г.), значителен брой картечници, авиационно звено. Флотът бе съставен от учебния крайцер "Надежда" и шест модерни за времето си миноносци с водоизместимост от 100 т. С брегова артилерия бе защитавана само Варна. Българският флот бе единственият род войски, който не можеше да се противопостави на турския флот, в чийто състав имаше няколко тежки крайцери, десетки миноносци и други бойни кораби. Заплахата по море не бе за пренебрегване, тъй като турските ескадри безпрепятствано

можеха да унищожат всички български черноморски градове,

да осъществят десант в тила на българските армии в Източна Тракия, както и да предизвикат въстание на турското население в Североизточна България.

Обучението на българските войници и офицери бе на равнището на съвременната военна наука. Отчитайки, че поради липсата на собствено производство на боеприпаси ще се чувства постоянният им дефицит, българският войник бе обучаван особено усърдно на "бой на нож". Боят с щик, гърди в гърди, действително се превръща в тази епоха в български специалитет. Особено добре бе обучен българският офицерски корпус. Значителна част от българските офицери освен българското военно училище имаха завършени и специализации в реномирани военни академии в Русия и в Западна Европа.

Въпреки че България не бе воювала 27 години, немалка част от българските офицери бяха обстреляни. Едни при участието си в четите на ВМОРО при сражения по тракийските и македонските планини, други в пустините на Средна Азия или Далечния изток във войните на руската армия, където служеха десетки от тях след участието си в неуспешните опити за преврати. Дори началникът на малката ни ескадра от миноносци - капитан Добрев, бе участвувал в знаменитото морско сражение при Цушима на борда на крайцера "Димитрий Донской".

Боят с щик, гърди в гърди - български специалитет

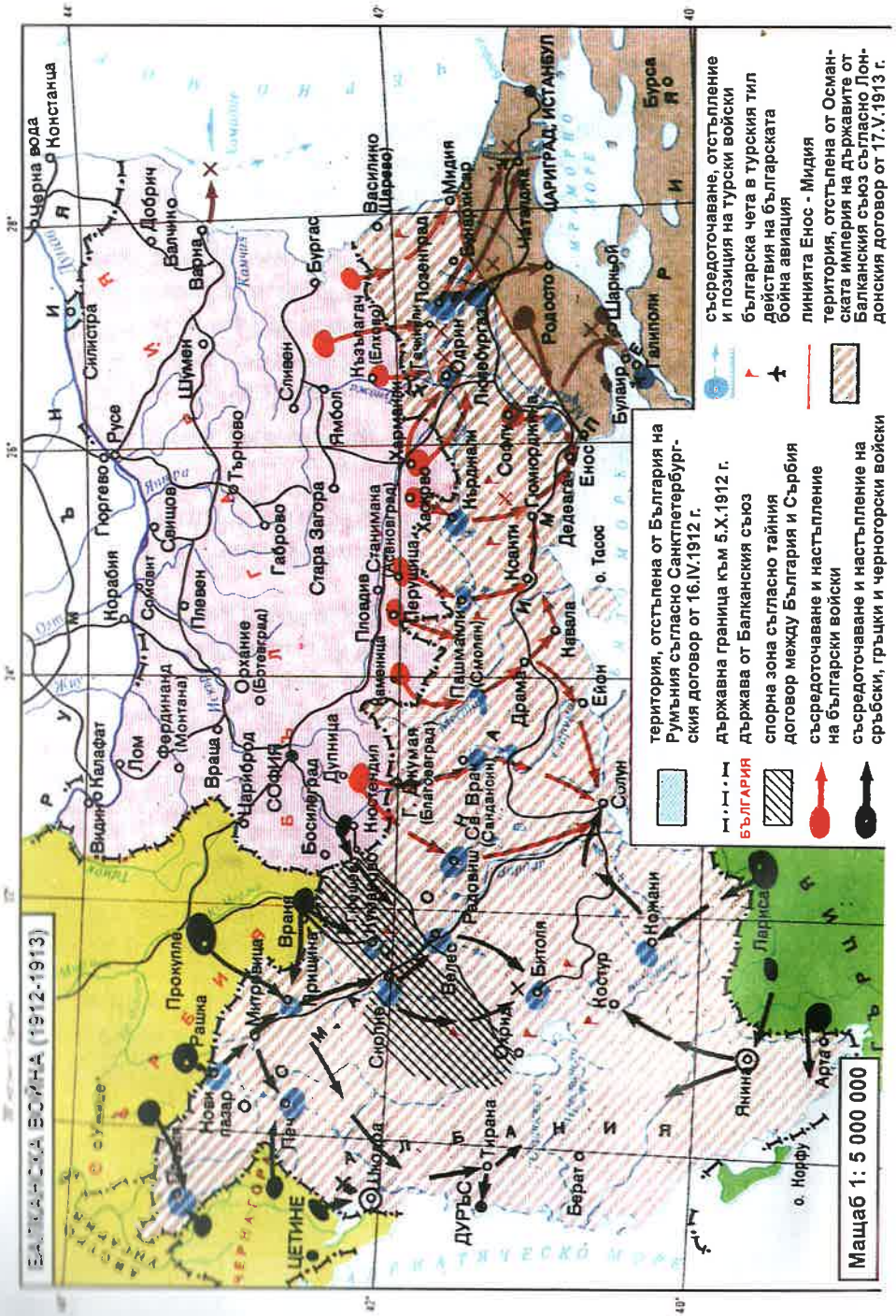
БАЛКАНСКА ВОЙНА (1912-1913)
територия, отстъпена от България на Румъния съгласно Санктпетербургския договор от 16.IV.1912 г.
държавна граница към 5.X.1912 г.
държава от Балканския съюз
спорна зона съгласно тайния договор между България и Сърбия
съсредоточаване и настъпление на български войски
съсредоточаване и настъпление на сръбски, гръцки и черногорски войски
съсредоточаване, отстъпление и позиция на турски войски
българска чета в турския тил
действия на българската бойна авиация
линията Енос - Мидия
територия, отстъпена от Османската империя на държавите от Балканския съюз съгласно Лондонския договор от 17.V.1913 г.
БЪЛГАРИЯ
Мащаб 1: 5 000 000

ГЛАВА ВТОРА

КАК БЪЛГАРСКИЯТ ВОЙНИК СТИГНА ДО ИСТАНБУЛ И СОЛУН

Блестящи победи на бойното поле, самозабравяне на елита в София

В края на септември 1912 г. българските войски привършваха съсредоточаването си по българо-турската граница, опънато от Черно море до днешното село Китен до Девебаир (Гюешево) на Осоговската планина. Преобладаващата част от първоначално въоръжените 350 хил. български мъже, организирани в три армии, зае линията от долината на река Факийска до долината на река Марица.

Първа армия, командвана от ген. Кутинчев, бе съсредоточена в долината на Тунджа от Ямбол до Елхово и Тополовград.

В долината на Марица от Харманли до Любимец бе втора армия. Тя бе под командването на ген. Никола Иванов.

Трета армия, начело с ген. Радко Димитриев зае като изходен пункт долината на р. Факийска.

Цяла наша армия остава скрита за турците

По оперативния план първо срещу турските войски в Източна Тракия трябваше да действат I и II армия. Използвайки равнинния терен по долините на Тунджа и Марица се очакваше да настъпят и излязат на оперативен простор в пространствата на Източна Тракия, да разбият противостоящите им турски войски, да превземат крепостта Одрин и да навлязат до Цариград и Галиполския полуостров.

Турското командване се добра чрез военното си разузнаване до този план (или по-точно бе оставено да се добере до плана) и извърши съответна разстановка на силите си. Отчитайки, че разполага с по-значителни сили, турският Генерален щаб планира армиите му да тръгнат на срещен бой към настъпващите български войски, да

ги разбият още в граничната полоса и да настъпят в две колони; към Пловдив-София по долината на Марица, Ямбол, Сливен и Бургас по долината на Тунджа.

Всъщност българското командване бе подготвило неприятна изненада за турците. В последния момент бе решено в настъплението да участва и трета армия, държана дотогава в Североизточна България поради страха, че там ще избухне въстание на турското население, което в тази епоха надвишаваше значително българското в областта. Трета армия с

безпримерен 36-часов пеши марш

прекоси Източна Стара планина и Бургаската низина и се притаи в гористите пазви на Странджа. Турското разузнаване не откри предислокацията й. Затова на нейния участък на бъдещия фронт не бяха отделени сериозни турски сили. Факт, който щеше да се окаже фатален за турския план, макар че за изпълнението му бяха привлечени 550 000 от всичко 800 000 мобилизирани турски войници и офицери.

За действията срещу слабите турски сили в Родопите (корпуса на Явер паша от 12 500 души – към който обаче се присъединиха хиляди башибозуци) действаше т.нар. Родопски отряд, съставен от българските гранични отряди, някои отделни редовни части на българската войска и една току-що сформирана бойна единица – Македоно-Одринското опълчение. То бе формирано от 17 000 емигранти от Македония и Одринско, които не можеха да постъпят в редовните части на българската армия, нито да заминат в тила на врага с десетките чети, пратени от ВМОРО да разстройват комуникациите на противника. В опълчението бяха формирани дружини по териториален признак – Скопска, Щипска, Битолска и т.н. Командването бе поверено на ген. Никола Генов, а на Родопския отряд на ген. Ковачев.

Аз съм поручик, командвайте вие, казва Фердинанд на ген. Савов

По долината на Струма в направление към Солун действаше 7-а рилска дивизия, командвана от генерал Тодоров. Главната й задача, разбира се, бе завземането на морската столица на Македония, но отделни нейни части (припомням, че цялата дивизия бе 107 000 бойци) имаха задача да прочистят долината на Места, Струмешница, Брегалница и Злетовска река и да установят контрол над Източна Македония.

БЪЛГАРСКАТА АРТИЛЕРИЯ ПРИ ЛОЗЕНГРАД – ПОЩЕНСКА КАРТИЧКА ОТ БАЛКАНСКАТА ВОЙНА. НАЦИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ.

Главнокомандващ на българските войски по конституция бе цар Фердинанд I. В главната квартира в Стара Загора часове преди началото на военните действия той повика помощника си генерал Михаил Савов и му заяви: "Генерале, във военното си развитие аз стигнах до чин поручик и съответните възможности. Командвайте Вие армиите." Това даде възможност войската да бъде управлявана в боевете от професионалисти. За съжаление ще им се наложи да търсят сложен военен отговор на неправилни политически решения, взети именно от главнокомандващия в качеството му на държавен ръководител.

На 10 октомври 1912 г. Първа българска армия премина ниските гранични възвишения на планината Сакар и срещна войските от центъра на турската армия, тръгнали в настъпление срещу българите. По линията на крайграничните села Петра-Селиолу-Герденли-Гечкенли пламнаха яростни срещни боеве. В тях действаха стотици оръдия и картечници, които добре обучените българи умело използваха срещу гъстите турски маси. Тогава за първи път се чу командата "По пет на нож" – по толкова турски войници се падаха на всеки български боец при щиковите атаки. Турците се сражаваха отчаяно, с присъщия им фанатизъм, насъсквани от стотици ходжи, дервиши и улеми. Те вървяха смело напред, застилайки полето с хиляди трупове под огъня на картечниците и оръдията на българите, и побягваха панически едва когато от плитките набързо изкопани окопи изскачаха с бесен рев "ура" някакви грамадни окаляни до уши хора със сиви шинели и огромни фуражки, стискайки в ръце стоманени манлихери с остро присвяткащ, натъкнат над дулото нож.

Турците били сигурни, че Лозенград издържа 6-месечна обсада

В двудневните боеве турските дивизии в центъра претърпяват огромни загуби и в края на втория ден остатъците им панически побягват назад, захвърляйки десетки оръдия и обозите си. Причина за паниката освен вихрените български атаки на нож е и опасността да бъдат обкръжени. Втора армия методично изтласка турските части около Одрин и обкръжава града, като източните й части надвисват над фланга на турския център. Но ужасът идва от Трета армия. Неочаквана от никого, нефигурираща дори върху турските щабни карти, тя помита слабите турски прикриващи части и се оказва пред крепостта Лозенград, чийто фортове току-що са

ПЛАКАТ НА ВОЕННИЯ МАРШ "ЛОЗЕНГРАДСКИ ГЕРОЙ", ПОСВЕТЕН НА ГЕНЕРАЛ ЛЕЙТЕНАНТ РАДКО ДИМИТРИЕВ. НАЦИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ

завършени от турските инженерни части под ръководството на германски инженери. Един от тях дава гаранция, че крепостта ще издържи шестмесечна обсада, и то на немска армия. Генерал Радко Димитриев атакува от движение, забелязвайки пълното безредие и пани-

ка в гарнизона, част от който побягва извън града. Артилерийският огън на българските полеви батареи по полупразните фортове паникьосва напълно турците и те вдигат бяло знаме. В ръцете на българите падат непокътнати огромни складове с оръжие, муниции и хранителни припаси. Генерал Димитриев дава двудневна почивка на войниците си. Същото впрочем прави и командирът на Първа армия.

Спирането на двете български армии дава възможност на турското командване да задържи бягащите части на линията Бунархисар-Люлебургас и да изгради отбранителна позиция, към която придвижва и всички подкрепления, с които разполага. Сменено е и ръководството на турските войски, като командването се поема лично от военния министър Назъм паша.

"ПОДВИГЪТ НА МАЙОР НИКОЛА ТОПАЛОВ ОТ 9-И ПЛОВДИВСКИ ПОЛК НА 15 ОКТОМВРИ 1912 Г. НА ВРЪХ КОСТАДИН", ХУД, АЛ. СТАМЕНОВ. НАЦИОНАЛЕН ВОЕННОИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ

Шест дни и нощи, които решиха войната

На 15 октомври I и III армия са пред турските позиции по цялата линия от Бунархисар до Люлебургас. Втора армия остава в тила, за да обсажда Одрин, където с 65 000 турски бойци и офицери се е затворил Шукри паша. Той бе командира на турските войски, потушили с нечувана жестокост Илинденско-Преображенското въстание в Странджанско през 1903 г.

I и III армия тръгват във вихрени атаки още на 15 октомври. Турските войски издържаха първия удар, губейки само няколко участъка от позициите си, и преминаха в контраатака по целия фронт. Към първата линия бяха хвърлени поддръжките и от двете противостоящи войски, прехвърляха се резервите. Още в края на деня стана ясно – край Люлебургас-Бунархисар се води генералното сражение между българската и турската армия. Сражението, което щеше да реши войната.

Шест дни и шест нощи продължи гигантската битка. Шест дни на непрекъснат грохот, вой на снаряди, зловещо тракане на стотици картечници. И на мощния вик "ура" на атакуващите "на нож" българи, превземащи хълм след хълм, окоп след окоп. На 21 октомври турската отбранителна линия, пробита на няколко места, рухна. Хиляди турски войници и офицери вдигнаха ръце, десетки хиляди побягнаха назад, захвърляйки ракли, оръдия, пушки, каси с муниции. Завалиха дъждове и превърналата се в кално море равна Тракия не позволи българите да догонят турците. Те на седмия ден достигнаха и се скриха зад фортовете на Чаталджа – последната укрепена линия само на 30 километра от столицата Цариград. На осмия ден пред тях биха и българските войски. В следващите дни те превзеха селищата по брега на Мраморно море и достигнаха укрепената с бетонни фортове шийка на Галиполския полуостров. Източна Тракия без Чаталджа, Галиполи и обсадения Одрин бяха в български ръце.

Родопският отряд с разнородните си части настъпи смело през Източните и Централните Родопи срещу корпуса на Явер паша. Турците се опитаха да се задържат на прохода Маказа, но след тежко сражение, в което се отличава арменската рота (в македоно-одринското опълчение има и рота арменски доброволци, командвани от националния им герой Антраник), се оттеглят в Беломорието. На десния фланг след освобождаването на Смолян българският Средногорски

полк е контраатакуван от трикратно превъзхождащи го сили на противника. Командващият полковник Серафимов получава заповед да отстъпи, но той отказва да я изпълни.

"Не мога да оставя на турците селата, които вчера ме посрещнаха като освободител",

заявява полковникът и се приготвя да умре с войниците на рида между Смолян и Рудозем, превърнал се в родопската Шипка. След двудневни атаки обезкървените турски части дори не дочакват поредната контраатака "на нож" и побягват през Чепинци за Бяло море.

В беломорската равнина корпусът на Явер паша, стопил се до 12 500 бойци, се насочва към пристанище Дедегач с намерение да се качи на параходи и да се прехвърли на Галиполския полуостров. Преди да навлезе в града, Явер паша се свързва по телеграфа с градската пощенска станция и пита има ли в града български войски. В Дедегач е влязъл само един български конен ескадрон, но находчивият телеграфист (арменец по произход) му съобщава, че в града са влезли две дивизии със стотици оръдия. Отчаян, Явер паша тръгва към устието на Марица с надеждата да я форсира и така да се добере до Галиполи. Реката обаче е придошла, а в тила се появяват частите на генерал Ковачев. Явер паша слага оръжие и се предава с цялата си войска.

По долината на Струма, след като си пробива път с бой през Кресненското и Рупелското дефиле, генерал Тодоров достига с първите си части на 26 октомври до предградията на Солун. Генералът събира за два дни в ударен юмрук 32 000 бойци и офицери от частите на героичната 7-а рилска дивизия, за да щурмува 35-хилядния турски гарнизон на добре укрепения град, защитаван от брегови батареи и няколко макар и стари, но с изправни голямокалибрени оръдия броненосци.

Комендантът на Солун – подкупен от гърците

Но на 28 октомври генерал Тодоров научава, че гръцките войски, стигнали Солун от юг, влизат без бой в града. По-късно ще се разбере, че гръцкият крал сключил споразумение с комменданта на крепостта да допусне без сражения гърците да окупират града, а армията му да се изтегли с кораби на Галиполския полуостров на фронта срещу българите. Така и става – единствен комендантът не тръгва към Галиполи, а към... Париж, за да харчи 25-те милиона франка, с които е бил под-

БЪЛГАРСКАТА ПЕХОТА НАПАДА ЛЮЛЕБУРГАС – ПОЩЕНСКА КАРТИЧКА ОТ БАЛКАНСКАТА ВОЙНА. НАЦИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ

БОЯТ ПРИ БУНАРХИСАР (ФРАГМЕНТ) – ПОЩЕНСКА КАРТИЧКА ОТ БАЛКАНСКАТА ВОЙНА. НАЦИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ

купен от гръцкия крал.

Време за протести пред "съюзника" няма и генерал Тодоров тръгва към Солун. Българите заемат обаче само крайните северни квартали, гърците са окупирали центъра на града и пристанището. Но все още се страхуват от българската армия и затова допускат една българска рота в центъра и позволяват откриването на българска пощенска станция. Затова пък нахално обявяват българите за "гости" в "гръцкия град Солун". Най-многочисленото население в града – евреите, развяват обаче български знамена от прозорците на къщите си.

Части на 7-а рилска дивизия навлизат и в Източна Македония, освобождавайки Царево село (Делчево), Щип, Кочани, Радовиш и Струмица.

Как "Дръзки" елиминира "Хамидие"

Малкият български военен флот, чиято ефективна бойна сила са само шест 100-тонни миноносци, въпреки огромното превъзходство на турския флот в Черно море решително се противопоставя на рейдовете на неговите броненосци в Черно море. В началото на ноември 1912 г. българският "Дръзки" в смела нощна атака успява да торпилира модерния турски крайцер "Хамидие" на траверса на нос Калиакра. Полупотопеният крайцер с труд е домъкнат на буксир до Босфора и остава извън строя до края на войната. Турските кораби спускат на безопасно разстояние от българския бряг и се задоволяват само с конвой на търговски кораби с военни доставки от Румъния.

В последните дни на войната се развива и една любопитна морска история, едва не завършила с нова голяма българска победа. Броненосецът "Тургут рейс" през март 1913 г. пуска котва пред Булаир на брега на Мраморно море. През деня обстрелва българските по-

ТОРПИДОНОСЕЦЪТ "ДРЪЗКИ", ПОСТИГНАЛ ПЪРВАТА ПОБЕДА НА БЪЛГАРСКИЯ ФЛОТ В БАЛКАНСКАТА ВОЙНА СЛЕД ТОРПЕДНА АТАКА СРЕЩУ ТУРСКИЯ КРАЙЦЕР "ХАМИДИЕ" НА 7 НОЕМВРИ 1912 Г., СНИМКА АНАСТАС АНАСТАСОВ

зиции, а през нощта всички на борда му спят сладък сън, тъй като в Мраморно море не може да проникне нито български, нито гръцки кораб. Група български моряци пренасят по суша една голяма лодка и монтират на нея торпеден апарат. През нощта на 31 март лодката безшумно напуска брега и тръгва към спящия "Тургут рейс". Малко преди да достигне до торпеден изстрел, брегът и броненосецът са озарени от стотици ракети и викове "ура". Сключено е примирие. Лейтенант Стателов, командващ торпедната лодка, прекратява атаката.

Български летци правят първите въздушни бомбардировки в историята

Малкото авиацио нно звено пише нова глава в кратката история на авиацията. Освен с въздушно разузнаване няколко български летци със саморъчно направени бомби извършват първите въздушни бомбардировки в историята. Бом-

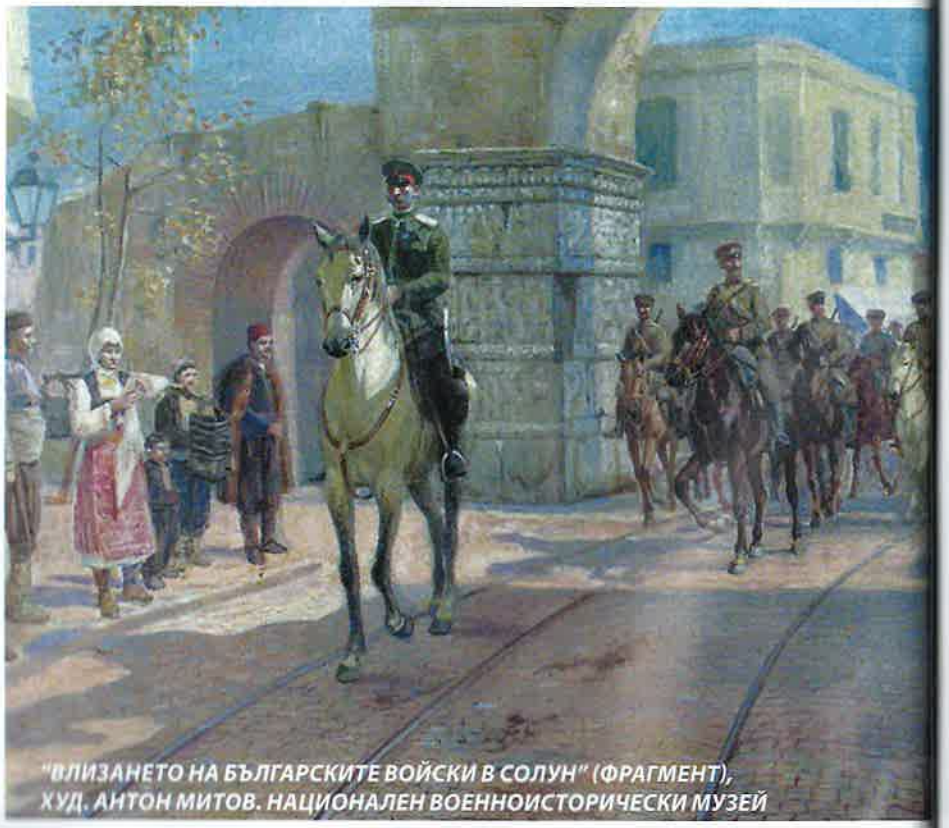

"ВЛИЗАНЕТО НА БЪЛГАРСКИТЕ ВОЙСКИ В СОЛУН" (ФРАГМЕНТ), ХУД. АНТОН МИТОВ. НАЦИОНАЛЕН ВОЕННОИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ

бите са хвърлени над обсадения Одрин и имат по-скоро психологическо, отколкото боен ефект. И все пак актът на първата въздушна бомбардировка остава записан на името на българската военна авиация.

* * *

Съюзниците на България – Сърбия, Гърция и Черна гора, общо мобилизират армии с обща численост 330 000 щика, т.е. близо два пъти по-малка от българската. Те имат да се сражават с малочислени турски части в Епир, Македония, Санджака и Косово.

Османската империя съзнава, че не може да защитава ефективно тези територии, врязали се между съюзниците – там не може да изпрати помощ по суша, тъй като българите превземат Беломорието и прекъсват връзката им с Източна Тракия. Силният гръцки флот не позволява да се изпратят подкрепления и по море. Затова турската войска в тези земи е изоставена на съдбата. Едни, като коменданта на Солун, а по-късно и на крепостта Янина се предават за пари, други обаче се сражават храбро и нанасят сериозни загуби на зле обучените гърци и сърби. Турската армия в Македония дава две по-големи сражения на сърбите - край Куманово и при Битоля, където сърбите попадат в капан и дават към 7000 убити в блатистата равнина пред града под огъня на турските оръдия и картечници.

Под числено превъзходство на противника турците обаче отстъпват навсякъде и накрая се затварят в крепостите Янина (в Южен Епир) и Шкодра (Северна Албания). Стотици градове и села в Македония впрочем са освободени не от сърби и гърци, а от българските чети на ВМОРО. Първоначално съюзниците предават гражданската администрация на представители на местното българско население, но изграждат и свои военни комендатури, които постепенно изземват функциите на българските общини.

Съюзниците ни воюват с общо двойно по-малко щикове от нас

Шамарът на Александър и началото на измяната

Знаещ предвестник на решението на съюзниците да изменят на до-

говорите и да задържат цяла Македония е грозната постъпка на сръбския престолонаследник Александър при посрещането му в Скопие. Младо българско девойче му поднася букет, а престолонаследникът я пита: "Па ща си ти" (Каква си ти?). Девойчето отговаря с детска невинност "българка", а принцът й удря шамар. Случаят вдига невероятен шум в пресата у нас и в чужбина. Двадесет и една години по-късно осъденият на смърт от ВМРО Александър ще плати и за този срамен "подвиг". Четникът от ВМРО Владо Черноземски (псевдоним на Величко Керин от Велинград) ще надупчи смъртоносно с револвера си в Марсилия пристигналия на посещение във Франция югославски крал.

И така в края на октомври войските на християнските балкански държави са окупирали всички територии в Европа, принадлежащи на Османската империя, без крепостите Одрин, Янина, Шкодра, Галиполския полуостров и малката ивица земя между Истанбул и Чаталджа. Турската армия е понесла чудовищни загуби (главно от българската), унищожени са голяма част от артилерията и боеприпасите й, дала е десетки хиляди пленени. Близо 100 000 са обкръжени в крепости, чието положение е безнадеждно. И главното духът на турската армия е смазан от неуспехите и болестите. В тези последни дни холерата коси турските редици повече дори от българските куршуми.

Българската армия, макар и победителка, също е изморена и изтощена. За 25 дни армиите изминават с непрекъснати боеве над 300 километра. Боевете се водят в ужасяващо лошо време. Есента на 1912 г. е студена и дъждовна. Обозите от волски коли затъват в разкаляните полета на Тракия и не могат да следват вихрено настъпващите армии, вследствие на което предните бойни части гладуват. Голяма част от боеприпасите са изразходвани, а с трофейното оръжие се въоръжават онези 300 000 мобилизирани, за които е нямало оръжие и униформи при мобилизацията на 17-и септември.

Холерата се прехвърля от турската армия в някои български части

и макар че медицинската служба бързо ограничава разпространението й, от строя временно излизат значителен брой войници и офицери.

Политическата необходимост е изисквала точно в тези дни (1 - 5 ноември), като се използват унинието и страхът от нови унизителни поражения на турското военно и политическо ръководство, да започнат преговори за мир. Очевидно е, че в този момент е могло да се по-

стигне всичко това, което съюзниците са си поставили за цел на войната. А то е откъсването на всички земи в европейската част на Османската империя на запад от една линия в Източна Тракия – течението на река Еркене, Мидия-Енос, вододела на Мраморно и Черно море.

В този момент висшият държавен и военен ръководител на България цар Фердинанд прави сериозна грешка. На 4 ноември вечерта по негова заповед българската армия атакува фортовата линия на Чаталджа. Целта на атаката е ясна – превземане на турската столица Истанбул.

Фердинанд си поръчва каляска с бели коне

Както видяхме, нямало е нито военна, нито политическа необхо-

"ПОСРЕЩАНЕ НА IV АРМИЯ В СОФИЯ" (ФРАГМЕНТ), ХУД. АНТОН МИТОВ

димост от превземането на Истанбул. Не само градът, но и един значителен хинтерланд около него, включващ и целия северен бряг на Мраморно море, не могат да влязат в българските граници. Великобритания, Русия и Франция са заявили на Фердинанд и преди, и по време на войната, че те няма да допуснат проливите да бъдат контролирани от България. Подготвяйки се за бъдещия световен конфликт, те вече са ги и разпределили в тайните си договори. Дори и да бе превзел Истанбул, Фердинанд знаеше, че ще бъде прогонен, ако трябва, и със сила от обединените Велики сили, които вече бяха пратили ескадри от флотите си да се навъртат наблизо.

Отговорът очевидно може да бъде даден само от психолози. Неуверените в началото на войната Фердинанд, който честно заявява на генерал Савов, че не умее да командва армии и му предава пълномощията на главнокомандващ, без съмнение е опиянен от грандиозните победи на генералите Димитриев, Кутинчев, Тодоров и Генев. Българската армия заема територия в южна посока, равна на довоенната територия на страната, която (96 000 кв. км) е два пъти по-голяма от територията на всяка от съюзниците Гърция и Сърбия. Самолюбив, тщеславен и заобиколен в този момент от ласкаещи го съветници, Фердинанд очевидно губи в тези дни способността си, проявявана дотогава в течение на 27 г., да анализира хладнокръвно ситуацията, силите и възможностите на играчите на военнополитическата сцена. В главата му според спомени на близки до двореца хора се раждат налудничави планове не само да влезе в Цариград, но и да възстанови Византийската империя и да застане начело като византийски император. Той се снима за пощенска картичка именно в одеянията и короната на император.

Английският външен министър сър Едуард Грей свидетелства, че приел по негова молба българския външен министър с нота от цар Фердинанд, сондиращ английското мнение по "въпроса за българските отговорности в Мала Азия".

Смаяният Грей помолил за разяснението на тази фраза

и смутеният български министър, който, естествено, разбирал с каква нелепа глупост го е натоварил царят, обяснил, че заетият и превърнат в столица Цариград не би могъл да бъде отбраняван, ако от другата страна на Босфора е Турция. Затова цар Фердинанд възнамерявал да настъпи в Мала Азия и откъсне една територия от 150 - 200

ки в южна посока от Босфора, която да бъде своеобразна зона на сигурност за бъдещата столица на неговата империя. Фердинанд си поръчал и каляска с бели коне, с която да влезе в Цариград, и огромен кръст, който трябвало да се постави над църквата "Св. София" - символ на Византия, превърната от турците в джамия през 1453 година. В тази най-голяма църква във Византия, построена от император Юстиниан в началото на VI век, били коронясвани византийските императори. Точно в нея желаел да приеме короната и Фердинанд. Какви могло да са последствията от този акт, водещ до директна конфронтация, включително и военна с Великите сили и останалите балкански държави, цар Фердинанд и съветниците му очевидно не са се замисляли.

ВЪЗТ ПРИ ЧАТАЛДЖА (ФРАГМЕНТ) – ПОЩЕНСКА КАРТИЧКА ОТ БАЛКАНСКАТА ВОЙНА. НАЦИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ

Не бива обаче вината да бъде стоварена само върху Фердинанд. Ако човек погледне тогавашните вестници, формиращи в епохата (при липсата на електронни медии) изцяло общественото мнение, ще бъде наистина потресен от еуфорията и екзалтацията, обхванали голяма част от политическия и интелектуалния елит. Той бе решил, очевидно погрешно, че силите и възможностите на България и народа са безгранични.

В тези обстоятелства предупрежденията на военоначалниците от фронта остават глас в пустиня. Атаката на чаталджанските укрепления на 4, 5 и 6 ноември обаче се задъхва. Артилерийската подготовка, извършена от десетки батареи полски оръдия, не нанася никакви щети на бетонните фортове на турската укрепена линия. На тесния

БОЯТ ПРИ ЧАТАЛДЖА (ФРАГМЕНТ) - ПОЩЕНСКА КАРТИЧКА ОТ БАЛКАНСКАТА ВОЙНА. НАЦИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ

12 километров участък Османската империя струпва цялата си останала армия, оръдия и картечници. От Черно и Мраморно море, неизпъдени от никого турски броненосци, крайцери и ескадрени миноносци

ожесточено засипват с големокалибрените снаряди

атакуващите гладни, болни и изморени български войници и офицери.

И въпреки всичко на 5 ноември по обед два български полка успяват да превземат противостоящите им укрепления и да разкъсат в тесен участък на фронта чаталджанската линия. Но няма резерви успешно да бъде развит. Върху храбрите българи се съсредоточава огънят на турците от всички батареи на укрепената линия. По погрешка върху Сливенския полк стреля и българската артилерия, на която никой не е съобщил, че турският форт е превзет от сливенци. За да спаси двата полка, българското командване ги изтегля и прекратява щурма на Чаталджа.

Сега вече българите искат примирие. Но отбиването на щурма е смятано в Турция за огромна победа, за прелом в хода на войната. Бели пък турските вестници внушават, че "военното щастие" се е обърнало. Ходжи, улеми и дервиши разпалват патриотично-религиозни страсти, заговаря се за "свещена война" срещу неверниците. Под натиска на вече екзалтираното обществено мнение турското командване предприема настъпление от Чаталджа в средата на ноември. То е смазано безмилостно от българите, добре окопали се пред Чаталджа.

Идва часът на тнар, първо примирие и преговорите за мир. Сърбия и Черна гора упълномощават България да води преговорите, като Гърция не сключва примирие по тайно споразумение със съюзниците си. Целта на тази на пръв поглед некоректна спрямо съюзниците стъпка е силният гръцки флот да продължи морската блокада на турските пристанища и да не позволи примирието да се използва от Турция за попълване на запасите от оръжие и муниции.

Българските упълномощени представители искат Османската империя да отстъпи европейските си владения до линията Мидия - Родосто. Турците, окрилени обаче от успеха при Чаталджа и упоритата отбрана на гарнизоните си в крепостите Одрин, Янина и Шкодра, отхвърлят категорично мир при тези условия и са съгласни само да из-

ОРЪДИЯ НА ВЪОРЪЖЕНИЕ В БЪЛГАРСКАТА АРМИЯ ПРЕЗ БАЛКАНСКАТА ВОЙНА 1912-1913 Г., СНИМКА АНАСТАС АНАСТАСОВ

пълнят официалните искания на балканските съюзници от началото на войната – автономия на Македония и Одринско.

По съвета на Великите сили от 10 декември 1912 г. преговорите се водят в Лондон с участието вече на упълномощени представители на всички страни. Турция остава непреклонна, окуражена от още един фактор. Румъния, която предявява и преди претенции за "компенсация" на влашкото население в Македония (50-60 хил. души), определя територията, която иска в замяна. Това е Южна Добруджа – по линията Тутракан - Балчик.

Румъния безсрамно заявява, че само от България иска компенсация,

тъй като само с нея има обща сухопътна граница. Русия също охладнява към България, тъй като линията Мидия - Родосто включва

приобщаването на земи (крайбрежието на Мраморно море), които реално осъществяват териториалната връзка с бъдещото ѝ владение – Галиполийския полуостров.

На 10 януари в Османската империя е извършен вътрешен преврат. Фанатизирана тълпа убива склонните към компромиси велик везир и военен министър и на местата им са назначени представители на твърдата линия за продължаване на войната. Примирието е прекратено и на 24 януари турските войски атакуват българските от Чаталджа и Гелиболу. Стоварени са морски десанти в Булаир на Мраморно море и Мидия на черноморския бряг.

Най-яростни боеве особено драматични при Булаир, където турските войски се водят лично от Енвер бей, зет на султана и вдъхновител на преврата. Ударът попада върху части на македоно-одринското опълчение, които въпреки лошото си оръжие и липсата

"ЗИМНИ МАНЕВРИ" (ФРАГМЕНТ), ХУД. ЯРОСЛАВ ВЕШИН. НАЦИОНАЛЕН ВОЕННОИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ

"МАНЕВРИ С КНЯЗЕТЕ, 1907 Г." (ФРАГМЕНТ), ХУД. ЯРОСЛАВ ВЕШИН. НАЦИОНАЛНА ХУДОЖЕСТВЕНА ГАЛЕРИЯ

на топли зимни дрехи издържат и отстъпват с бой, запазвайки ред и дисциплина. Към мястото на десанта се прехвърлят бързо части от новосформираната IV българска армия на базата на поделения от прехвърлени по море от Солун поделения на 7-а рилска дивизия и батареи полева артилерия. Фанатичните турски атаки са удавени с шрапнелен огън. Само при една от тях в предокопното пространство на българските войски са открити 5000 турски трупа.

Артилерийският огън на българите принуждава турските броненосци да отскочат далече от брега, а оттам огънят им, поддържащ турските войски, става неефективен. Пред заплахата от пълно унищожение турското командване връща оцелелите си войници и офицери на десантните кораби. Връщат се на Галиполския полуостров и излезлите напред турски войски. Смазан е и малочисленият десант при Мидия, съставен само от фанатични доброволци. Отхвърлени обратно в чаталджанските укрепления са и излезлите на вилазка части на гарнизона им. Към 28 януари българските войски триумфират на всички фронтове.

Турците дават ужасяващи жертви,

но далеч по-важно е новото пречупване на бойния им дух. Страх и умора отново завладяват турското общество. При тези обстоятелства и новото командване решава да щурмува Одринската крепост.

Падането на "непревземаемия" Одрин

Тракийският град Одрин е укрепен от Османската империя под ръководството на германски инженери в навечерието на Балканската война. Отбранителната линия включвала три позиции. Първата на 9 - 11 км от града, втората и третата на 1 - 3 км от града. Позициите имали 24 каменни форта, стационирани големокалибрени батареи, окопи, ходове за съобщения, телени мрежи, вълчи ями, фугаси. Гарнизонът й бил в състав 65 000 турски бойци и офицери, 524 оръдия, 20 полеви картечници.

"ТРЕТА БРИГАДА ОТ 4-А ПЕХОТНА ПРЕСЛАВСКА ДИВИЗИЯ В БОЯ ПРИ КАРААГАЧ НА 16.10.1912 Г." (ФРАГМЕНТ), ХУД. ДИМИТЪР ГЮДЖЕНОВ. НАЦИОНАЛЕН ВОЕННОИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ

Срещу тях българското командване противопоставя 120 000 български и 40 000 сръбски войници и офицери. Българите имат 1300 оръдия (от тях 100 сръбски). Планът предвиждал настъплението да започне нощем с разсичащ главен удар между фортовете Айвазбаба и Айджиолу в източния сектор на турската отбрана, като мощни демонстративни удари бъдат нанесени и в други участъци на отбранителната линия.

На 11 март в 13,30 часа стотици български оръдия откриват огън в направлението на главния удар, прилагайки за първи път тактиката на "огневия валяк". Българските снаряди преорават по площи предната турска позиция, смилайки окопи, фортове, телени заграждения, намиращите се на предната позиция турски войници и офицери. В 19 часа на 11 март артилерийският огън е прекратен и българите тръгват в атака. В 4 часа предните атакуващи части нахлуват в първата турска позиция и я овладяват до сутринта. Опитът турските части да получат помощ е спрян от преградния огън на българската артилерия.

"БЪЛГАРСКАТА АРТИЛЕРИЯ МИНАВА ПРЕЗ ТЕЛЕНИТЕ МРЕЖИ ПРИ АТАКАТА НА ОДРИН, 13 МАРТ 1913 Г." (ФРАГМЕНТ), ХУД. ДИМИТЪР ГЮДЖЕНОВ. НАЦИОНАЛЕН ВОЕННОИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ

По обяд на 12 март тя обсипва със снаряди главната турска позиция. След полунощ първи тръгват в атака 10-и родопски и 23-и шипченски полк, атакуващи съответно фортовете Айджиолу и Айвазбаба. Родопчани превземат "своя" форт в 1,50 часа на 13 март, а шипченския в 4,30 часа. Така турската фортова линия е разкъсана. Слабата трета турска позиция не би могла да спре българите. Още повече че фортовата линия е прекъсната и на друго място – втора бригада на 3-а балканска дивизия превзела фортовете Йълдъз табия, Топиолу и Кавказ, стоящи пред фронта й. Паника избухнала сред турските войски, те побягнали към града. По петите ги следвали българите. Кандидат-подофицер Михо Георгиев издигнал български флаг над символа на Одрин "Султан Селим джамия". Шукри паша вдигнал бял флаг и се предал на майор Генко Мархолев, не без да заповяда унищожението на складовете и тежкото въоръжение.

Шопската дивизия не разбира, че атаката е демонстративна

Все пак българите пленили 413 оръдия, 12 240 пушки, 46 картечници, 62 500 войници и офицери. Българите загубили в атаката по-малко от 2000 бойци. Вестта за грандиозната одринска победа на българската армия облетяла за броени часове целия свят. Политици и военни били изумени от бойното майсторство и храбростта на българската армия. В суматохата никой не забелязал, че българите успели да разкъсат и укрепената линия при Чаталджа. На Първа шопска дивизия по време на одринския щурм било заповядано да предприеме демонстративна атака при Чаталджа. Но никой не обяснил на войниците, че атаката е демонстративна, затова в устрема си шопите разкъсали предната турска позиция, нахлули в гр.Чаталджа и го превзели. Предните си позиции напускат и турските войски на шийката на Галиполския полуостров и се укрили на втората фортова позиция, и то без българска атака. При вестта за падането на Одрин в българските окопи се разнася мощно "ура", което турците на предната позиция вземат за начало на атака "на нож".

След падането на Одрин освободените 160 000 войници и офицери тръгват към Чаталджа. Турското командване разбира, че това е краят, и настоява пред политическото ръководство на империята да сключи бързо примирие и започне преговори за мир.

Примирието е сключено на 31 март, а преговорите започнали в

Лондон след няколко дни. Естествено, намесили се и Великите сили, които още на 22 март представят своите условия за мира. Те включват линията Мидия - Енос (а не Мидия - течението на река Еркене - Енос) като крайна линия на отстъпените от Турция територии и създаването на албанска държава. Разделянето на останалите спечелени територии се оставя на страните от Балканския съюз.

Междувременно на 22 април в Петербург българското правителство е принудено да подпише споразумение с Румъния за отстъпването на Силистра на северната ни съседка като компенсация за "румънското" малцинство в Македония, с която щяла да се уголеми България. Споразумението е сключено под натиска на руската дипломация, която ограничи румънските претенции за цяла Южна Добруджа до Силистра с 3 км ивица земя около града. Един чисто български град мина в румънски ръце, но това не задоволи Румъния. Правителството й заяви, че не смята претенциите си за задоволени, с което даде да се разбере, че при благоприятна ситуация отново ще ги предяви.

Анкетата "Карнеги" и българските "зверства"

Преговорите за мир в Лондон са съпътствани, както е нормално в такива случаи, от взаимни удари под пояса и от пропагандна война в медиите. България например е обвинена в нехуманно отношение към пленниците, взети в Одринската крепост. Действително по-голямата част от 60 000 пленници умират в лагер, устроен на остров на река Марица. Но анкетата "Карнеги", която чужди учени от САЩ, Русия и Западна Европа правят след балканските войни напълно оневинява българите. Голяма част от пленниците са изтощени от глада при обсадата и болни от холера. Българските медицински служби при тогавашното състояние на медицината не успява да се справи със заразата въпреки усилията си. Така, както не успява да спаси и много български войници, когато холерата ги застига през октомври 1912 г. при Чаталджа.

Мирът е сключен на 17(30) май 1913 година. Съюзниците получават всички територии на запад от линията Мидия-Енос, владени от Османската империя до 5 октомври 1912 г., без земите, от които се конституира Албания.

Предстои трудната задача за разделянето им. Задача, при чието решаване политическият ни елит ще претърпи пълен провал.

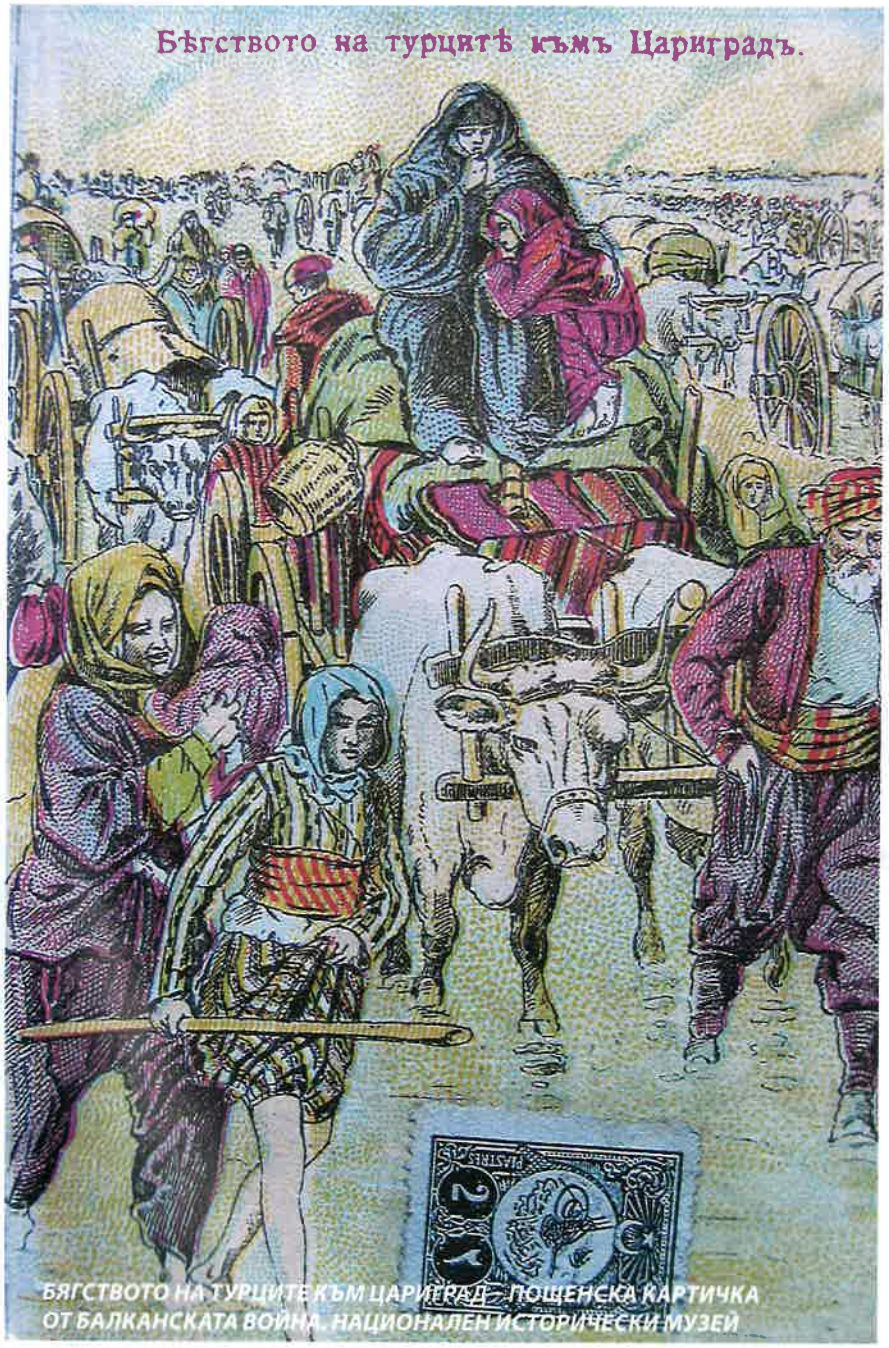

БЯГСТВОТО НА ТУРЦИТЕ КЪМ ЦАРИГРАД – ПОЩЕНСКА КАРТИЧКА ОТ БАЛКАНСКАТА ВОЙНА. НАЦИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ

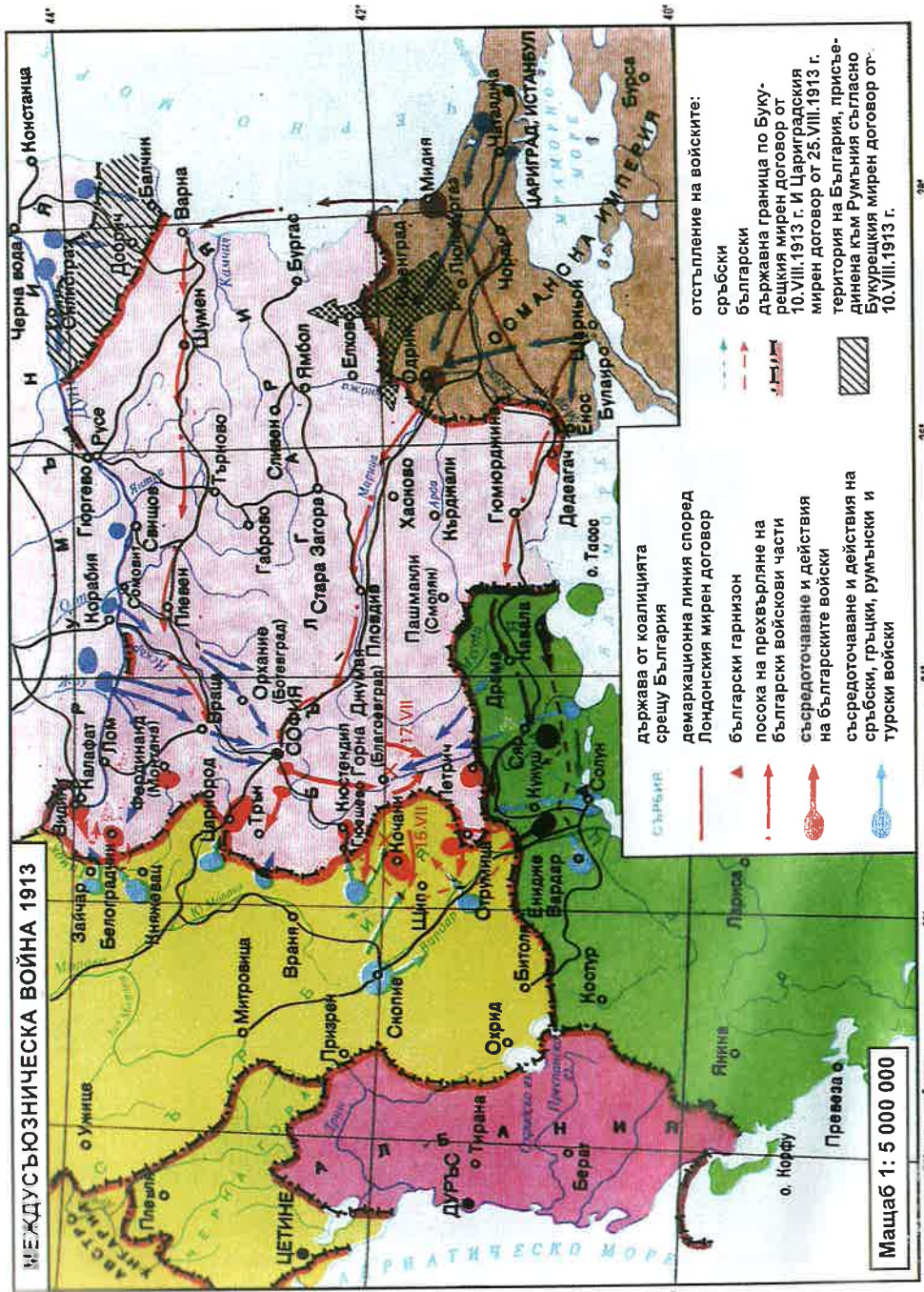

ГЛАВА ТРЕТА

КЪРВАВИЯТ РАЗДОР МЕЖДУ СЪЮЗНИЦИТЕ

Равносметката – петима убити българи за всеки извоюван километър

Предпоставките за избухване на войната между балканските съюзници се крият в крайната неотстъпчивост на българските, сръбските и гръцките управляващи политици от поставените предварително цели в териториално отношение. Нито един от тях не смята да се съобразява с целите на другия, с подписаните договори, с желанията на самото население в освободените територии, което в преобладаващата им част е българско.

Причина за сръбските претенции към завладяната част на Македония безусловно е невъзможността да постигне главната си цел – получаването на излаз на Адриатическо море чрез присъединяването на Северна Албания. На това рязко се противопоставя Австро-Унгария, тъй като смята Северна Албания за своя зона на бъдещо разширение на среднодунавската империя. Директната заплаха с война изиграва роля. Великите сили не са готови за световен конфликт и упражняват влияние върху Сърбия и Гърция. Към началото на май 1913 г. те окончателно се отказват от Албания, която със съгласието на България се канят да поделят. Любопитен детайл – когато разбира, че Великите сили са се разбрали да учредят албанска държава с монархическа форма на управление, цар Фердинанд предлага сина си Кирил за крал на младата държава.

Шовинистичните сръбски кръгове тогава преценяват, че Косово и Санджакът са твърде малка териториална придобивка за сръбските усилия във войната, и предявяват претенции за почти цялата част от Македония, завладяна от сръбските войски. Като аргумент за непризнаването на сключения договор с България те изтъкват, че страната ни не е изпълнила клаузата, според която трябвало да изпрати 100 хил. бойци в помощ на сърбите в Македония. А самите сърби "преиз-

пълнили" задълженията си по този договор, изпращайки 40 000 бойци и 100 тежки оръдия за обсадата и щурма на Одрин.

Фердинанд предлага сина си Кирил за крал на Албания

За съжаление горното е вярно, макар че от него не следва задължението 600 000 българи да заживеят в сръбското кралство и по-голямата част от Македония да бъде откъсната завинаги от България. Може наистина само да се съжалява, че българското държавно ръководство не насочи сто хиляди бойци в Македония, които несъмнено през Щип - Велес - Прилеп бързо биха стигнали до Битоля и Охрид. Сметките им да пролеят пък по-малко българска кръв при Одрин доведе до повикването на напълно излишните 40 000 сръбски бойци. И без тях българската армия имаше двукратно превъзходство над противника в бойци и оръдия. Сега тази военна разходка на сръбските дивизии до Одрин ни излизаше през носа.

Гръцките претенции се подхранват от факта, че българското държавно ръководство лекомислено отказва да сключи договор за по-

РАЗРУШЕН ОТ СРЪБСКИТЕ ВЛАСТИ ПРЕЗ 1966 Г. ПАМЕТНИК НА ПОЛК. КАВАРНАЛИЕВ, ЗАГИНАЛ ПРЕЗ МЕЖДУСЪЮЗНИЧЕСКАТА ВОЙНА НА ТОЗИ ХЪЛМ КРАЙ ВАРДАР, СНИМКА АНАСТАС АНАСТАСОВ

дялба на териториите въпреки гръцките настоявания през септември 1912 година. Възползвайки се от ангажираността на основните сили на българската армия на изток, от слабите турски части в Егейска Македония и не в последна степен от продажността на турските комендanti в Солун и Янина почти без жертви (6000 убити дава гръцката армия срещу 33 500 от българска страна), Гърция окупира териториите до Солун включително. Възползвайки се от липсата на достатъчно български войски в Егейска Македония, през април и май гръцки отряди се промъкват през редките български линии и окупират ред селища в заетите от българите земи. На 4 май един такъв отряд, съставен от няколко дружини, е пресрещнат от български войски, които макар и по-малочислени след ожесточено сражение напълно унищожават гърците. Случаят затвърждава широко разпространеното в България мнение, че гръцката армия е слаба и зле обучена и с Гърция можем и да не се съобразяваме. А трябва да признаем, че гръцките претенции не са особено големи. Гърция настоява да задържи Солун и Южна Македония (и без това окупирани от войските й), като границата мине по една линия на 20 км северно от Солун. Трябва да признаем, че тогава в българската територия оставаха Кукуш, Серес, Драма, Кавала, Воден, а в част от тези градове имаше значително гръцко население.

Тайният съюз на Белград и Атина

Страхувайки се от отделен сблъсък с България, която вече имаше 650 000 армия (армиите на съюзниците ни едва надминаваха взети заедно 600 000 щика), Гърция и Сърбия сключиха таен военен съюз, предвиждащ установяването на обща граница в Битолско-Ресенско и съвместни действия срещу България при евентуална война на страната ни срещу една от договарящите се страни. Гърция и Сърбия се задължаваха да предложат на България граници от Гевгели на юг по течението на Вардар до Кукуш и по една линия, минаваща южно от града до един залив североизточно от Солун, като важното пристанище Кавала оставаше в български ръце. Сърбите оставяха на България граница северно по Вардар до паралела на Щип и от там по течението на Брегалница и Злетовска река до кота 2226 на Осоговска планина. Тази граница впрочем напълно съвпадаше с демаркационната линия между българската и сръбската армия в Източна Македо-

ния.

Българските претенции, разбира се, са върху цялата територия на Македония (и спорната, и безспорната зона) и Солун. Те почиват на етнографски и исторически права – преобладаващото българско население на областта и историческата принадлежност на тази земя към българската средновековна държава или общобългарските движения в близкото минало – борбата за независима българска църква (Екзархията) и националното освобождение (ВМОРО).

Лишени от значителни етнографски и исторически аргументи, Гърция и Сърбия поставят в основата на исканията принципа на равновесието на силите, т.е. трите балкански държави да имат приблизително еднаква територия и брой население.

Българското обществено мнение е разделено по въпроса за начина, по който може да се разреши спорният въпрос със съюзниците. Правителството на Гешов едва изчаква сключването на мира в Лондон за да си

подаде оставка по "здравословни" причини на лидера си

За министър-председател е избран русофилът Данев. Той е привърженик на тази част от обществото, което настоява да се приеме арбитражът на руския император, макар че и сръбските искания не биха могли да се изпълнят в максималния им вариант. По румънския случай навярно руският император щеше да раздели окупираните от Сърбия част от Македония на две по линията Велес-Дебър, като северната част със Скопие, Куманово и Тетово щеше да остане за Сърбия, а южната с Велес, Прилеп, Битоля, Ресен и Струга - за България. Но за съжаление далеч по-гръмогласна и многобройна бе групата в българското общество, която пледираше за цяла Македония и настояваше за отказ от руския арбитраж. За съжаление в състава на тази група политици, военни и интелектуалци бе и цар Фердинанд.

Страните от Антантата естествено полагаха неистови усилия да запазят Балканския съюз, тъй като в случай на световна война той им носеше 1,5 млн. войници и сигурен контрол над суровините на Югоизточна Европа. Английски и френски политици изказаха публични мнения, че страната, която започне войната първа, ще понесе сурово наказание от Великите сили, които ще подкрепят политически и ако се наложи и военно нападнатите. Русия се присъедини към тези мнения и недвусмислено заяви на цар Фердинанд, че при бъл-

ПЛАКАТ НА ВОЕННИЯ МАРШ "СЪЮЗНИЦИ РАЗБОЙНИЦИ". НАЦИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ

рия и Германия България не получава нито дипломатическа, нито военна помощ. Те разчитат дори на поражение на България, тъй като то ще отблъсне страната от Антантата и ще я включи в орбитата на Централния съюз. Медиите в Европа и САЩ превръщат България в звяра агресор, срещу когото са оправдани всякакви действия.

Бавна вместо светкавична война

В началото на войната българската армия има 656 000 щика и близо 2000 оръдия. Тази численост е достигната с цената на пределни мобилизационни усилия. Близо половината от бойците обаче са от турското и циганското малцинство, както и българи (християни и мюсюлмани) от новозавладените земи, които нямат солидното военно обучение на бойците от началото на Балканската война. Добре обучените войници пък вече девет месеца са откъснати от дом и семейство, изморени са и са загубили част от бойния си дух.

Медийните битки в българското общество

са достигнали до тях и голяма част от войниците смятат, че трябва да се търси мирно разрешение на териториалните спорове със съюзниците.

Българските войски са разпределени в пет армии. Първа армия е разгърната на Дунавското направление срещу част от 2-а сръбска армия и има леко превъзходство в бойци и оръдия. Трета армия е край Цариброд и трябва да действа срещу Ниш – втората столица на Сърбия. Тя има близо двукратно превъзходство над останалата част от 2-а сръбска армия. Пета българска армия е разположена на направлението Кюстендил-Крива паланка-Куманово-Скопие. Срещу нея са част от силите на 1-а сръбска армия. И тук българите имат леко превъзходство над сърбите – 1,1:1 в щикове и 1,5:1 в артилерия.

Четвърта българска армия е разположена в направлението Щип-Велес. Срещу нея сърбите имат двукратно превъзходство с 3-а и основните сили на 1-а сръбска армия.

Втора българска армия е с фронт срещу цялата гръцка армия, която я превъзхожда двукратно по линията Валандово-Дойран, езерото Тахино, Правище, Кавала. Боеспособността ѝ е намалена и от факта, че в нея са съсредоточени повечето от слабо обучените войници, набрани от малцинствата, и българите от новоосвободените земи.

След подписването на Лондонския мир българското командване оставя в Източна Тракия само слаби опълченски части. Срещу Румъния, въпреки ясните индикации, че ще се включи във войната срещу България, няма разположени наши военни части.

Въпреки страшните приказки за война срещу бившите съюзници, изглежда, че българското командване няма цялостен оперативен план за бърз разгром на Сърбия и Гърция. Атаката на 16 юни е замислена като еднодневна демонстрация на сила. Предприемат я послабите от противостоящите им гръцки и сръбски части II и IV българска армия. Но и те след постигането на частични успехи са спрени от ген. Савов.

В един цялостен план за светкавична война от типа на кампанията в Източна Тракия през октомври 1912 г. българското командване несъмнено би се възползвало от обстоятелството, че сръбското е струпало основните си сили в Централна Македония и би атакувало с I, III и V армия, превъзхождащи сръбските сили в направленията

ЩАБЪТ НА БЪЛГАРСКАТА АРМИЯ В С. ГЮЕШЕВО ПРЕЗ МЕЖДУСЪЮЗНИЧЕСКАТА ВОЙНА, ЮЛИ 1913 Г., СНИМКА АНАСТАС АНАСТАСОВ

КАРИКАТУРА НА СРЪБСКИЯ ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИК АЛЕКСАНДЪР, ЗАШЛЕВИЛ БЪЛГАРСКО МОМИЧЕ ОТ СКОПИЕ, КОГАТО НА ВЪПРОСА: "ТИ КАКВА СИ?", ДЕВОЙКАТА МУ ОТГОВАРЯ: "БЪЛГАРКА." НАЦИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ

Белград, Ниш и Куманово. Застрашаването на Белград и прекъсването на пътя, съединяващ сръбските армии в Централна Македония с територията на Сърбия при Ниш и Куманово, би прекъснало връзките им с метрополията, с базите за снабдяване с муниции и храни и би ги поставило в безизходна ситуация. По слабите II и IV армия можеха да водят отбранителни боеве и да преминат в настъпление едва когато останалите български армии надвиснат над централната сръбска групировка.

Вместо това, както казахме, битката започват II и IV армия, които след два дни са принудени да спрат. Останалите три наши армии влизат в бой в различни дни и действията им са затруднени поради противоречивите заповеди от София. Пета армия атакува противника в района на Крива паланка и при Чупино бързо сломява главния отбранителен пункт на противника. На другия ден генерал Климент Боянджиев превзема и резервната позиция при Ретки буки.

В командваните от престолонаследника Александър сръбски войски

избухва паника и част от тях побягват

към Куманово. Командващият V армия генерал Тошев получава обаче заповед да изтегли войските си на граничния рид Гюешево, където остава до края на войната.

Действията на 3-а армия в Нишкото направление започват на 24 юни – осем дни след началото на войната. Силите ѝ обаче са разделени в две направления – към Ниш и към Враня. След четири дни армията достига до Пирот и получава заповед да спре настъплението. Групата, действаща към Враня, достига след тежки боеве на 12 юни целта и също получава заповед да спре.

Първа армия на Дунавското направление след упорити четиридневни боеве превзема Княжевац и надвисва над Пирот и Ниш. Още едно усилие в сътрудничество с 3-а армия и Ниш и Пирот ще бъдат взети, а сръбската армия в Македония - откъсната от родината си. Но най-неочаквано и I армия получава заповед да се оттегли на границата, което прави до 28 юни. До края на войната 1 армия отбива няколко сръбски атаки на видинската крепост.

Голямата трагедия се развива по фронтовете на IV и II армия

Под натиска на превъзхождащите сили на противника IV армия изоставя полетата на Щип и Кочани и се укрепява на Калиманското пла-

то. Срещу нея на 4 юли започват настъпление две сръбски армии в състав от 5 дивизии и 3 и 10 гръцки дивизии във фланг по направлението Струмица-Пехчево.

В разгорялото се епично петдневно сражение българският войник отново показал на какво е способен. Хиляди сръбски и гръцки войници лягат под българските куршуми и снаряди, без да постигнат и минимален успех. По фланговете преминава в тактическо настъпление 8-а пехотна дивизия и завладява стратегически ридове, надвиснали опасно над сръбските войски. Обезкървени, и гърци, и сърби се оттеглят на няколко километра и се окопават в отбрана.

Втора българска армия е атакувана от гръцките армии на 19 юни в четири участъка на фронта – Дойран, Калиново, Кукуш и Лахана. Българските части се сражават героично. Особено упорита е отбраната на два български полка пред чисто българския град Кукуш, на 32 км от Солун. Атакуват го 4 гръцки дивизии, които губят 10 000 убити, т.е. повече, отколкото гръцката армия губи в цялата Балканска война (6000 жертви). За отмъщение гърците изгарят Кукуш и прокуждат цялото му население в България. Яростни сражения се водят и край Рупелското дефиле, Предела, Разлог. Гръцката армия настъпва смело след отстъпващата II армия по долините на Места и Струма, преодолява Кресненското дефиле и достига Горна Джумая (Благоевград). Тук на 11 юли гръцката армия най-сетне е спряна на старата граница.

Румънците имат срещу себе си само пъдари, преди да стигнат до Враждебна

Междувременно на 26 юни румънската армия навлезе в България, като обяви, че единствената й цел е да си вземе "компенсацията". В бой единствено със селските пъдари румънците окупират цяла Северна България, преминават Балкана, навлизат в Софийското поле и спират пред Враждебна. Турците също навлизат в Източна Тракия и с нечувана жестокост избиват хиляди мирни българи и прогонват оцелялото население зад старата българо-турска граница. Впрочем в Родопите

башибозушки отряди избиват хиляди

в Западна Тракия и завладяват за известно време източната част на

ПЛАКЕТ С ВЛАДЕТЕЛИТЕ НА 5-ТЕ БАЛКАНСКИ ДЪРЖАВИ, ИЗДАДЕН ПО ПОВОД ПОДПИСВАНЕТО НА БУКУРЕЩКИЯ МИРЕН ДОГОВОР ПРЕЗ 1913 Г. НАЦИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ, СНИМКА АНАСТАС АНАСТАСОВ

планината.

В създалата се критична ситуация кабинетът "Данев" подава оставка и на 4 юли е създадено ново правителство начело с д-р Радославов, което иска мир. Румънците настояват преговорите да се водят в Букурещ. Примирие не е сключено.

Междувременно българското командване планира операция за обкръжение и унищожение на лекомислено откъсналата се на 150 км от базите си и разтеглила се по долината на Струма гръцка армия. Решено е това да стане в Кресненското дефиле, като усилената 2-а

армия ангажира противника по фронта пред Горна Джумая, а 4-а армия се обърне кръгом при Калиманци и излезе с флангов удар в долината на Струма. Там след удар от изток тя трябва да се срещне с части от Самоковския и Родопския отряд, които преди това да овладеят Разлог и прохода Предела, водещ към долината на Струма.

Българското контранастъпление започва на 14 юли. Четвърта армия овладява Пехчево, Негрово и вр. Занога, увисвайки по върховете над Струма. От изток българските войски превземат Разлог и навлизат в прохода Предела, отрязвайки успешно контраудар на две гръцки дивизии.

На 17 юли в настъпление по фронта преминава и 2-а българска армия. На 18 юли шест гръцки дивизии (около 120 000 бойци) са в пълно обкръжение. Това е близо половината от гръцката армия, загубила досега близо една четвърт от силите си. Неминуемото й унищожение в следващите 1-2 дни не буди съмнение. Обозите на гръцката армия вече са изоставени, а част от тях и пленени при Крупник и Брезница.

Непрочетената телеграма и катастрофалният край на войната

Паникьосан, гръцкият министър-председател Венизелос пристига на 18 юли в Букурещ и иска незабавно сключване на примирие. Българските делегати не знаят за кресненската победа и затова облекчено се съгласяват веднага, мислейки, че гръцката армия продължава настъплението си към София. Една модерна легенда твърди, че телеграма с вестта за обкръжаването на гръцката войска била подадена от обслужващия персонал на български делегат, но той небрежно я турил в джоба си, без да я прочете. Разбирам го, какви ли новини освен лоши могат да дойдат от София по това време.

Нека бъдем справедливи. Дори българските делегати в Букурещ да бяха прочели телеграмата и забавили примирието и това да бе довело до пълното унищожение на гръцката армия в Кресненското дефиле, общата критична ситуация нямаше да се промени. Румънците бяха пред София и срещу тях нямахме и рота. Турците също заплашваха да тръгнат по долината на Марица към Пловдив. Турският флот можеше да срине във всеки момент Бургас и Варна. Нашите миноносци бяха избягали в Севастопол и там разоръжени от русите. Вой-

УБИТ БЪЛГАРСКИ ВОЙНИК – СТЕНОПИС В ХРАМ "СВ. ТРОИЦА", С. ГЮЕШЕВО, СНИМКА АНАСТАС АНАСТАСОВ

ХРАМ-КОСТНИЦА В С. ГЮЕШЕВО, В КОЯТО СА ПОГРЕБАНИ ЗАГИНАЛИ БЪЛГАРСКИ ВОИНИ В МЕЖДУСЪЮЗНИЧЕСКАТА ВОЙНА, СНИМКА АНАСТАС АНАСТАСОВ

ната бе загубена.

На 28 юли в румънската столица бе подписан мирен договор. Той подели Македония между Гърция и Сърбия. Гърците получиха 34 000 кв. км, а сърбите 26 000. България - само долината на Струма до билата на Беласица и Славянка, както и Струмишка околия. България получи и Западна Тракия, т.е. територията между Места и Марица. Но загуби житницата си Южна Добруджа по линията между Тутракан и Балчик. Източна Тракия също бе взета, турците върнаха само черноморския бряг от Китен до Резово, Малкотърновска околия в Странджа, Южните склонове на Сакар планина и Свиленградско.

България нараства с 15 000 кв. км с цената на 72 000 жертви

В резултат на двете войни България увеличи територията си с 15 000 кв. км, като загуби 72 000 убити войници и офицери,т.е. по петима убити свои граждани за всеки спечелен километър. Песимистите твърдяха, че е претърпян крупен неуспех и крушение на националните идеали. Оптимистите смятаха неуспеха за временен и вярваха, че нещата могат да се поправят в назряващия световен конфликт. Действително със своите 112 000 кв. км територия, пет милиона население, излаз на две морета (Сърбия въпреки териториалните си завоевания остана по-малка държава и без морски излаз) и прекрасно обучена армия България оставаше най-желан съюзник на Балканите за двата блока на Великите сили.

Настроенията на обществото изрази най-точно цар Фердинанд: "Свиваме знамената в раклите за по-добри дни." Никой не се съмняваше, че те скоро ще дойдат.

Сега страната, обществото и управляващите трябваше да мислят за близо 300 000 бежанци от Тракия, Македония и Добруджа, които нямаха дом, имущество, земя и работа. Особено болезнено се чувстваше фактическата ликвидация на църковната, манастирската и училищната мрежа на Българската екзархия в Македония и Тракия. Екзарх Йосиф, останал без паство, се премести в София.

ЕПИЛОГ

БЪЛГАРИЯ МОЖЕШЕ ДА Е НА ДВЕ МОРЕТА

Трябваше само малка отстъпка в Македония и арбитраж на Русия

Имаше ли алтернатива решението на цар Фердинанд, подкрепено предварително от част от българския политически елит и ВМОРО, да търси военно разрешение на конфликта с Гърция и Сърбия. Българската атака на сръбските и гръцките позиции на 16 юни беше ли единствената възможност, за да включи България Централна и Западна Македония в границите на страната.

Алтернативата бе ясна и предвидена в договора със Сърбия – арбитраж на руския император. Това не можеше да доведе до каквито и да е загуби на вече заетите от българите земи (а това бе цяла Източна Македония) – към тях сърбите нямаха претенции. Сърбия, въпреки благосклонното отношение на Русия, знаеше, че няма да може да удържи цялата останала територия на Македония, заета от войската й. А натиск на Русия безусловно щеше да има, тъй като Северната империя отчаяно се нуждаеше от запазване на Балканския съюз с оглед на вече очертаващия се в съвсем близко бъдеще световен конфликт. Сърбия се надяваше да получи спорната зона и част от безспорната, независимо от публичните заявления, че ще задържи всичко. Нищо не можеше да удържи Сърбия, ако руският император бе определил границата по планините някъде северно от линията Струга-Прилеп-Велес-Крива паланка. Това означаваше Сърбия да получи спорната зона и част от слабонаселената безспорна, без нито един от големите й градове.

Отрицателните емоции в България сигурно щяха да бъдат бурни при това изглеждащо най-вероятно решение на руския арбитраж, но сигурно бе също, че то щеше да бъде лесно овладяно. В края на краищата България получаваше освен Източна и цяла Централна и Южна Македония с всички големи градове, исторически центрове (Охрид,

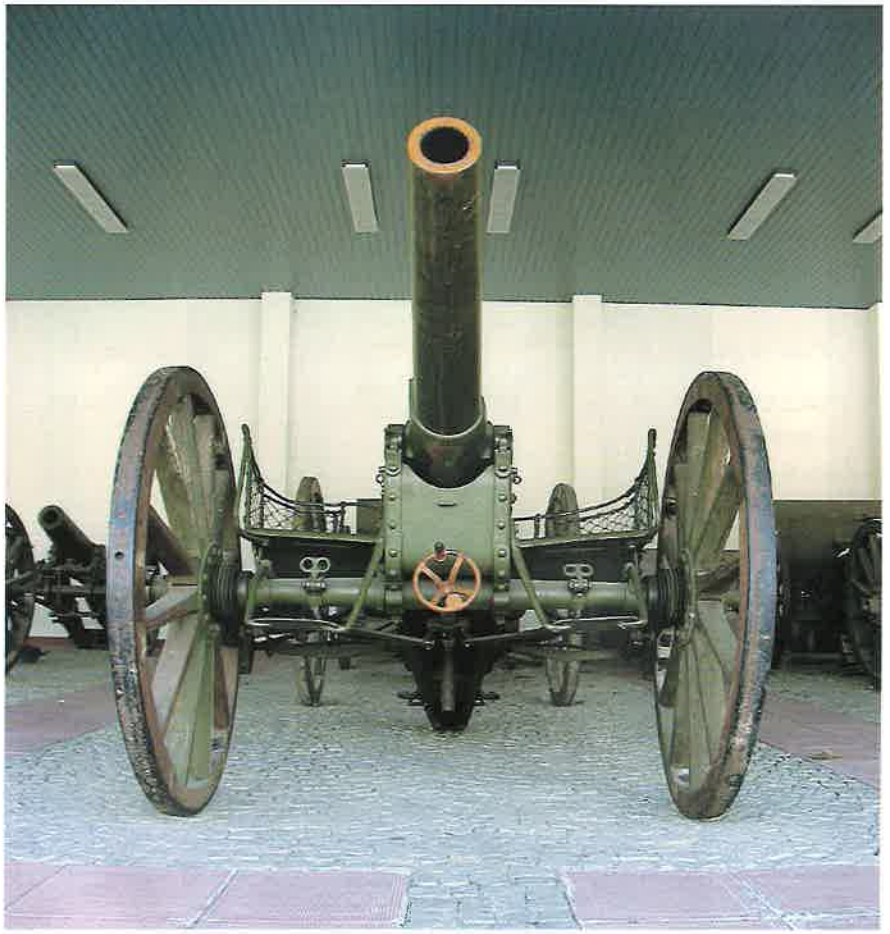

АРТИЛЕРИЙСКО ОРЪДИЕ НА ВЪОРЪЖЕНИЕ В БЪЛГАРСКАТА АРМИЯ ПРЕЗ БАЛКАНСКАТА ВОЙНА. НАЦИОНАЛЕН ВОЕННОИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ, СНИМКА АНАСТАС АНАСТАСОВ

Битоля, Ресен, Прилеп) и най-изстрадалите в освободителните войни райони.

Като аргументи срещу отрицателните емоции Фердинанд и управляващите можеха да използват факта, че Сърбия оказа повече военни услуги, отколкото бяха предвидени по двустранния договор. Малко хора днес знаят (но през 1913 г. общественото мнение у нас знаеше), че в обсадата и щурма на Одрин участваха 40 000 сръбски войници и офицери, както и 100 тежки крепостни оръдия. При из-

ПАМЕТНИК НА ВОИНИТЕ, ПОГРЕБАНИ В ХРАМ "СВ. ТРОИЦА", С. ГЮЕШЕВО, СНИМКА АНАСТАС АНАСТАСОВ

пълнение на всички български искания Сърбия трябваше да се задоволи само с малките територии на Санджака и Косово. Надеждата й за излаз на море чрез присъединяването на територията на Северна Албания бе провалена от Великите сили. Сръбските ръководители смятаха не без известно основание, че териториалните им придобивки не отговарят на жертвите и военните усилия.

Политиката е изкуство на компромиса и за съжаление българските ръководители през 1913 г. не разбраха, че трябва да отстъпят част от Македония (по-слабо населената с българи),

за да задържат в границите на страната по-голямата й част

Тази, която бе населена само с българи, където бяха българските исторически паметници и пролети реки от кръв за българското име. Балканската война не бе последното раздаване на картите в европейската история, световният конфликт бе на прага и предадената на Сърбия част от Македония в един близък ден можеше да се вземе

УВЕДОМИТЕЛНО ПИСМО ДО БЛИЗКИТЕ НА КАП. РАДУШ РАДУШЕВ ОТ ШУМЕН, УБИТ НА 8 ЮЛИ 1913 Г., СНИМКА АНАСТАС АНАСТАСОВ

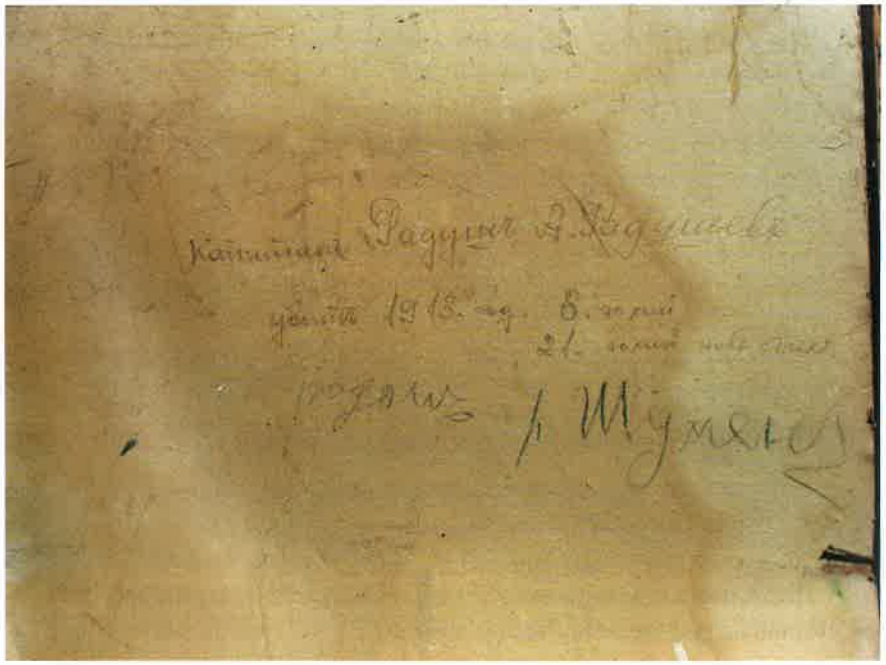

от България при подреждането на държавите в европейските съюзи за световната война.

Руският арбитраж даваше не само възможност България да придобие голяма част от земите, за които претендираше, но и международна санкция за владеенето им. С Русия щяха да се съгласят съюзниците й Великобритания и Франция. Дори и при военна победа на България през 1913 г. над Гърция и Сърбия Великите сили не биха се съгласили всички територии, искани от България, да влязат в границите й. Обратното означаваше за тях да пратят победените, а и Румъния, в лагера на Централните сили.

За проблемите с Гърция руски арбитраж не бе предвиден, но там можехме да си свършим работата сами. Както е известно, Гърция претендираше само за Солун и настояваше границата да мине там, където е минавала по времето на цар Симеон Велики през 904 г., т.е. по хълмовете северно от Солун, край с. Наръш. Точно там само преди няколко години бяха открити каменните гранични стълбове, издигнати от българските средновековни власти. От дистанцията на годините днес трябва да признаем, че

гръцките претенции за Солун

и малък хинтерланд около него бяха справедливи. Исторически аргументи за Солун България нямаше – градът никога не е бил част от българската средновековна държава и дори не е бил превземан през VII-XIV век от българската войска. Нямахме дори и валидни демографски аргументи – българското население в града бе на четвърто място по численост след евреи, гърци и турци.

За Западна Тракия и окупираната от войските ни част от Егейска Македония гърците нямаха претенции. Дори предлагаха о-в Самотраки за лично владение на Фердинанд.

Следователно за цялото заето от България османско наследство (80 000 кв. км)

претенциите на съюзниците засягаха само около 10 000 кв. км

и дори самостоятелни бързи преговори с Гърция биха решили проблема и извадили гърците от съюза им със Сърбия.

Как щеше да изглежда България, ако бе поела по алтернативния път? Държавата щеше да има територия от 175-180 хил. кв. км с голям излаз на две морета (Черно и Бяло). В стопанско отношение Бъл-

ПАМЕТНИК НА ЗАГИНАЛИТЕ ОТ С. ДЪБОВА МАХАЛА, ВИДИНСКО, ВЪВ ВОЙНИТЕ ЗА НАЦИОНАЛНО ОБЕДИНЕНИЕ 1912-1913 Г. И 1915-1918 Г., СНИМКА АНАСТАС АНАСТАСОВ

гария освен пристанищата Дедеагач, Порто Лагос и Кавала печелеше и топлите равнини на Източна и Беломорска Тракия и плодородните полета на Сяр, Драма, Кукуш, Воден, Лерин, Дойран, Гевгели, Битоля, Прилеп, Ресен, Охрид, Щип и Кочани. Населението й щеше да достигне 6 милиона души с перспектива за бързо увеличение както поради високата раждаемост, характерна за уседналото й население, така и поради механичния прираст на имигранти от български и славянски произход, привлечени от ускореното й стопанско развитие, на което новите земи безусловно щяха да дадат нов стимул.

Съдържание

Войната е на прага - четири държави искат своето от Турция, а тя е на колене 3
650 000 решителни мъже и ледени тръпки по чуждите кореспонденти 17
Как българският войник стигна до Истанбул и Солун 35
Кървавият раздор между съюзниците 63
България можеше да е на две морета 80

редактор **Юри Велев**
художник **Илиан Чавраков**
издател **“168 часа” ЕООД**
коректор **Людмила Мутафова**
илюстрация на корицата **“На нож”, Ярослав Вешин**
снимка на автора **Елена Фотева**
предпечат **ВГБ ООД**

Още в моята младост имаше израз „Това е от хилядо деветстотин и Балканската война". Иначе казано - нещо много старо. А днес още са в пълноценната средна възраст внуците на онези храбри български мъже, сражавали се по бойните полета на Тракия и Македония.

В началото на 1912 г. българският политически елит узря за две важни стъпки. Ситуацията с поробените българи в границите на Османската империя трябва да бъде решена максимално бързо, и то с война. Трезвата преценка показва, че това не може да стане със самостоятелна акция. И това обуславяше втората стъпка - съюз с балканските християнски държави, които също имаха претенции към Османската империя - Сърбия, Гърция и Черна гора. Така България отваря една от най-героичните и трагични страници в историята си.

Божидар Димитров

ИСТИНСКАТА ИСТОРИЯ НА БАЛКАНСКАТА ВОЙНА

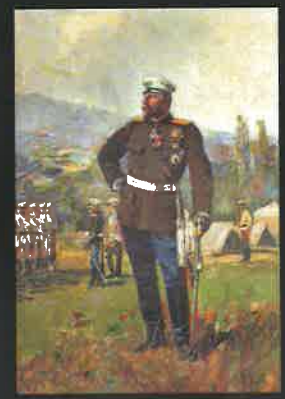

с 46 оригинални илюстрации

Книгата се разпространява като приложение на вестник

24 часа